

Goli otok 1949–1956

Zgodovina taborišča v 16 poglavjih

Društvo Goli otok »Ante Zemljar«

goli-otok.hr · 2026

VSEBINA

- 1 Zgodovinske okoliščine Jugoslavije: razkol leta 1948 in začetek političnih preganjanj
- 2 Ustanovitev taborišča
- 3 Zakaj režim na Golem otoku ni bil ne ustaven ne zakonit
- 4 Kdo so bili „ibeovci“ in zakaj so ljudje končali v taborišču
- 5 Moško taborišče na Golem otoku (1949–1956)
- 6 Žensko taborišče za ibeovke (1949–1956)
- 7 Skrivno taborišče v taborišču
- 8 Prezvgoja na Golem otoku: nasilje kot metoda lojalnosti
- 9 Taboriščna arhitektura Golega otoka in Svetega Grgurja (1949–1956)
- 10 Mermer in Velebit: prisilno delo, proizvodnja in zaslužek
- 11 Smrtnost v taborišču za informbirojevce (1949–1956)
- 12 Dve ravni oblasti: UDBA in taboriščna samouprava
- 13 Vrnitev „bivših ljudi“
- 14 Konec taborišča za informbirojevce in poznejša raba prostora (1955–1992)
- 15 Goli otok danes
- 16 Goli otok v evropski „pokrajini taborišč“

Zgodovinske okoliščine Jugoslavije: razkol leta 1948 in začetek političnih preganjanj

Kontekst: Jugoslavija po drugi svetovni vojni

Po letu 1945 se v Jugoslaviji vzpostavi enopartijski sistem, v katerem Komunistična partija Jugoslavije (KPJ) prevzame vodilno vlogo v državni upravi, gospodarstvu in javnem življenju.

Obnova države, nacionalizacija in plansko gospodarstvo potekajo vzporedno s krepitvijo političnega nadzora. OZNA, vojna in povojna varnostna služba, postopoma preraste v UDBO (Upravo državne varnosti, UDV), stalno tajno policijo, oblast pa od leta 1946 vse bolj omejuje javno in politično nestrinjanje.

V takem sistemu se sankcije pogosto izvajajo z upravnimi odločbami, brez sodnega postopka, zlasti v obdobjih, ko se oblast boji nemirov in izgube nadzora.

Kominform in resolucija Informbiroja (1948)

Kominform (v Jugoslaviji pogosto imenovan tudi Informbiro) je bil ustanovljen leta 1947 kot mednarodna organizacija za usklajevanje delovanja komunističnih partij. Združeval je partije Sovjetske zveze (ZSSR), Jugoslavije, Bolgarije,

Romunije, Madžarske, Poljske, Češkoslovaške, Francije in Italije. Prvo zasedanje po ustanovitvi je bilo v Beogradu.

Resolucija Informbiroja z dne 28. junija 1948 je javno obsodila vodstvo KPJ in pomenila začetek razkola Jugoslavije z ZSSR ter njeno izključitev iz Informbiroja. Albanska komunistična partija, čeprav ni bila članica Kominforma, je obsodbo Jugoslavije podprla.

Kaj je resolucija pomenila v Jugoslaviji

Resolucija Informbiroja je vodstvo KPJ obtožila, da odstopa od „pravilne linije“ komunizma, in pozvala člane partije, naj zamenjajo jugoslovansko partijsko vodstvo.

Resolucija je razkrila in dodatno zaostрила spor z ZSSR, ki se je začel že pred njenim sprejetjem. V državi je odprla prostor političnim preganjanjem, saj se je vsako nestrinjanje državljanov z državno politiko vse pogostejše razlagalo kot nelojalnost Jugoslaviji.

V ozadju takšne politike je bil strah, da bi ZSSR lahko začela vojno z Jugoslavijo, neposredno ali prek svojih zaveznic oziroma drugih članic Informbiroja.

Odnos med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo pred razkolom

Po drugi svetovni vojni se je Jugoslavija močno zgledovala po Sovjetski zvezi in sodelovala s komunističnimi partijami, združenimi v Kominformu, hkrati pa si je prizadevala samostojno sprejemati svoje odločitve.

Ko se je ta težnja po neodvisnosti krepila, so naraščale tudi napetosti – kar je postopoma pripeljalo do odprtega spora leta 1948.

Javni spreved s portreti voditeljev. Pred razkolom je bila Stalinova podoba del uradne jugoslovanske ikonografije.

Posledice razkola: izolacija in notranja represija

Po resoluciji se je Jugoslavija znašla v izolaciji med komunističnimi državami in partijami. Oblast je okrepila nadzor meja, politični vrh se je počutil ogroženega, vse bolj pa se je vztrajalo pri popolni politični enotnosti državljanov.

V takem ozračju so se začeli valovi aretacij in izključitev iz partije – tako tistih članov, ki so odkrito nasprotovali prelomu z ZSSR, kot tistih, ki so bili takih stališč le osumljeni.

UDBA kmalu začne pripirati vse več ljudi, od katerih so mnogi končali v priporu ali na prisilnem delu. Koliko oseb je bilo s tem prizadetih, se od vira do vira razlikuje.

Logika „zvestobe“

Razkol ustvari ozračje, v katerem se od posameznika zahteva jasna in javna obsodba resolucije Informbiroja.

“

Vsaka kritika režima, vsaka šala, celo molk na sestankih se je lahko razlagal kot znak nezanesljivosti.

LOGIKA „ZVESTOBE“ PO LETU 1948

Zvestoba postane merilo politične primernosti, s posledicami za službo, položaj in svobodo.

Pot k taboriščnemu sistemu (1949)

Aretacije oseb, označenih kot „informbirojevci“, so se začele že leta 1948, zapornike pa so sprva nameščali v obstoječe zapore. Ker se je spor z ZSSR vlekel in je število pridržanih naraščalo, je bilo julija 1949 na skrivaj odprtih več taborišč, kot sta tisto na Golem otoku v Jadranskem morju in v Ramskem ritu blizu meje z Romunijo.

1945	Vzpostavitev enopartijskega sistema
1946	Krepitev državnega aparata in varnostnih služb
1947	Ustanovitev Informbiroja
1948	Resolucija Informbiroja in obsodba Jugoslavije
1949	Odprtje taborišča na Golem otoku
1950–1953	Korejska vojna in okrepljen notranji nadzor v Jugoslaviji
1953	Smrt Josifa Stalina in sprememba mednarodnega ozračja
1955	Začetek obnove odnosov med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo
1956	Goli otok preneha biti taborišče za informbirojevce in postane zapor za kazensko preganjane osebe
1958	Obisk sovjetskega premierja Nikite Hruščova in normalizacija odnosov

KRONOLOGIJA KLJUČNIH LET

Od enopartijskega sistema do zaprtja taborišča za informbirojevce.

POJMI

KPJ	Komunistična partija Jugoslavije.
OZNA	Oddelek za zaščito naroda – jugoslovanska varnostno-obveščevalna služba, ustanovljena med drugo svetovno vojno, predhodnica UDBE.
UDBA	Uprava državne varnosti (UDV; srbsko Uprava državne bezbednosti) – jugoslovanska tajna politična policija, zadolžena za nadzor in preganjanje dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima.

Korejska vojna

Spopad v letih 1950–1953, v katerem se je Severna Koreja ob podpori Kitajske bojevala proti Južni Koreji, ki so jo podpirale sile Združenih narodov pod vodstvom ZDA. Jugoslaviji, ki se je že ločila od ZSSR, je vojna še okrepila hladnovojne delitve in pospešila preusmeritev k politiki neuvrščenosti.

Josif Visarionovič Stalin

Sovjetski komunistični voditelj in diktator, ki je Sovjetski zvezi vladal od leta 1924 (po Leninovi smrti) do svoje smrti leta 1953.

Ustanovitev taborišča

Politični okvir (1948–1949)

Po razkolu z Informbirojem je varnostni aparat za lokacijo glavnega delovnega taborišča izbral Goli otok: brez prebivalstva, zunaj glavnih plovnih in prometnih poti, z naravnimi ovirami, ki otežujejo pobeg, a omogočajo sprejem in oskrbo z morja.

Goli otok se je izkazal za lokacijo, ki je ustrezala UDBI, saj je združeval skrajno izolacijo z možnostjo stalnega nadzora in redne oskrbe z morja.

Postopek izbire lokacije (pomlad 1949)

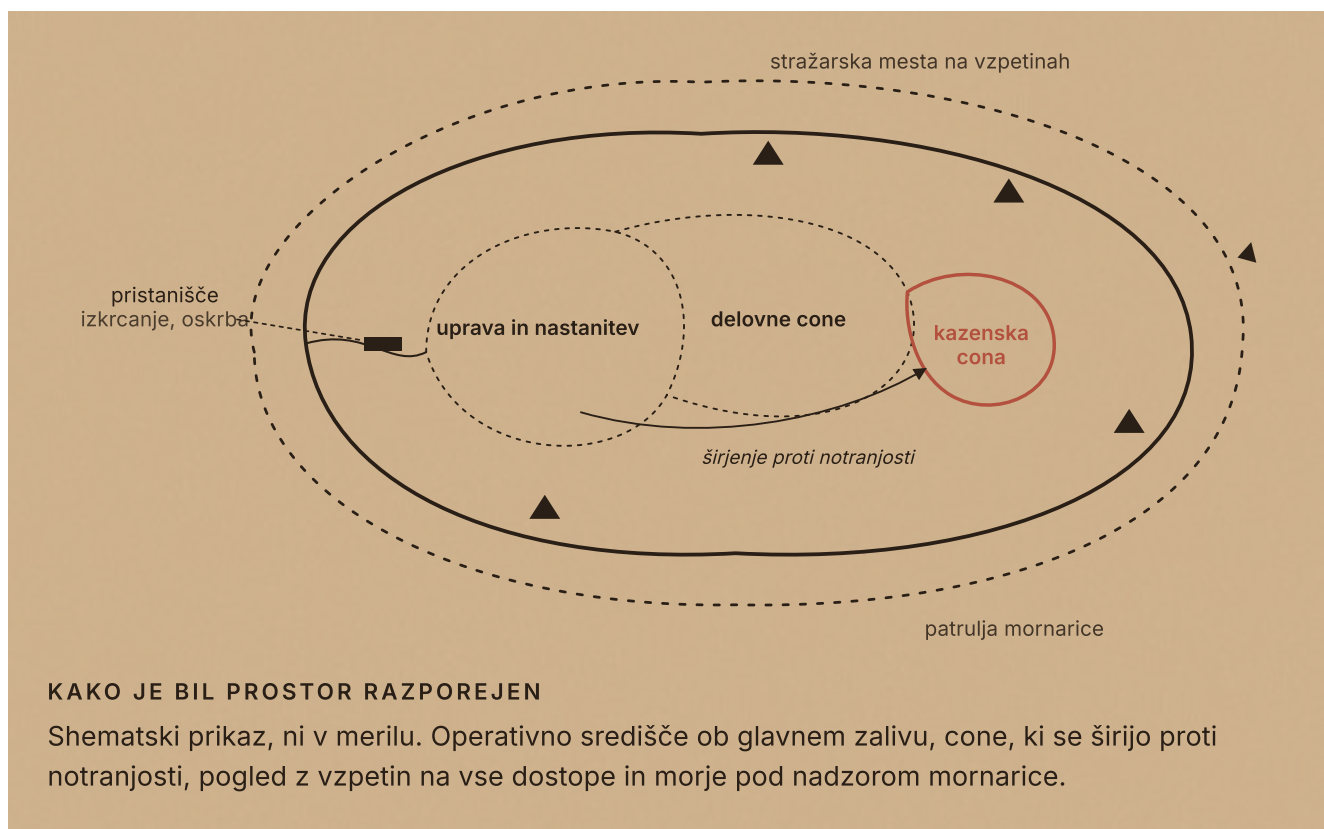
V začetku leta 1949 terenske ekipe sistematično obhodijo severni Jadran, zlasti območje med Rabom in Krkom.

Goli otok je izstopal, ker je najdosledneje izpolnjeval varnostne zahteve: popolno nenaseljenost, zalive, primerne za neopazno izkrcanje in oskrbo, relief, ki olajša nadzor, ter lego, ki je omogočala, da je kraj ostal skrit javnosti.

Varnostni in prostorski razlogi za izbiro

Gol kamnit relief in malo rastlinja sta pomenila dobro preglednost in malo naravnih zaklonov. Zalivi so omogočali neopazen prihod in neprekinjeno oskrbo s kopnega.

Nadzor morskega območja je bil preprostejši, ker je mornarica lahko nadzorovala dostope in promet. Težak dostop in izolacija sta zapornike dodatno ločevala od lokalnega prebivalstva.

Priprava taborišča pred prihodom zapornikov (junij–julij 1949)

Prvi objekti taborišča so bili pripravljeni pred prihodom prvih političnih zapornikov julija 1949. Dela so opravili zaporniki, pripeljeni iz kaznilnic na kopnem, ki niso bili povezani z Informbirojem.

V prvi fazi so postavili začasne bivalne in servisne objekte. Postavljeni so bili ograja, stražarska mesta in razsvetljava, znotraj taborišča pa so uredili osnovne

steze in prehode. Po končanih delih so te zapornike vrnili v matične ustanove in se s prispelimi „ibeovci“ niso srečali.

Zgodnja razporeditev in širjenje sistema

Operativno središče je bilo zaradi izkrcavanja, oskrbe in nadzora prometa umeščeno ob glavni zaliv. Ko je število zapornikov naraščalo, se je kompleks širil proti notranjosti, z ločevanjem con: upravne, bivalne, delovne in kazenske.

Razporeditev je bila že od začetka zasnovana tako, da je bilo vse mogoče zlahka nadzorovati: z veliko mesti, s katerih se vidi okolica, in z jasno določenimi potmi gibanja, ki otežujejo pobeg in zmanjšujejo možnost spontanih stikov.

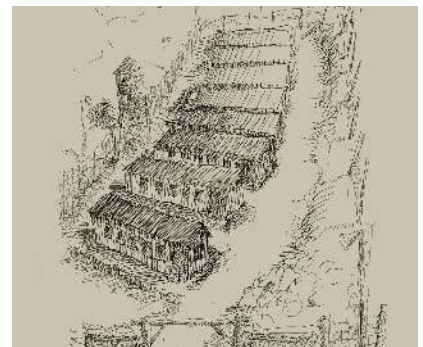
RISBE TABORIŠČA IZ ARHIVA DRUŠTVA

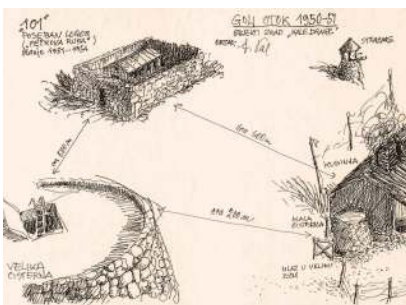
Risba taborišča z oznakami posameznih objektov.

Ograjen krog z barakami na pobočju.

Baraka za žično ograjo.

Risba s prizori in ročno napisanimi zapiski.

„Petrova luknja“ kot najbolj izolirana cona

V notranjosti otoka je jama, imenovana Petrova luknja. V njej so zapirali nekdanje visoke kadre KPJ, ki so bili obsojeni, ker so se strinjali z resolucijo IB. Zaradi odmaknjene lege in nadzorovanih dostopov je postala najstrožja kazenska cona, s stopnjo izolacije, višjo od običajnega taboriščnega nadzora. Več v poglavju Skrivno taborišče v taborišču.

Vloga akterjev in upravljavski okvir

Politično odločitev je zagotavljal vrh države in partije. Operativno upravljanje je bilo v pristojnosti varnostnih struktur (UDBA) na zvezni in republiški ravni, ob terenskem delu in častnikih, zadolženih za vzpostavitev režima na lokaciji.

“

Lokacija je bila izbrana in oblikovana tako, da omogoča največji nadzor, najmanjšo vidnost in neprekinjeno logistično oskrbo.

V TEM SE VIRI UJEMAJO

Čeprav se pričevanja v podrobnostih lahko razlikujejo, se viri ujemajo v bistvenem.

POJMI

Informbiro	Pogovorno ime za Kominform – mednarodno organizacijo komunističnih partij, ustanovljeno leta 1947 za politično usklajevanje pod vodstvom ZSSR.
UDBA	Uprava državne varnosti (UDV; srbsko Uprava državne bezbednosti) – jugoslovanska tajna politična policija, zadolžena za nadzor in preganjanje dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima.
KPJ	Komunistična partija Jugoslavije.

Resolucija IB

Politična odločitev Informbiroja iz leta 1948, s katero je bila Jugoslavija obtožena odstopanja od sovjetskega modela socializma, kar je pripeljalo do preloma z ZSSR in začetka političnih preganjanj v državi.

Zakaj režim na Golem otoku ni bil ne ustaven ne zakonit

Pravna presoja Golega otoka zahteva pomembno razlikovanje: vsi zaporniki niso bili kaznovani na enak način. Obstajali sta dve osnovni obliki izrekanja kazni in odvzema prostosti.

1. Upravna kazen

Večina taboriščnikov je bila na Goli otok napotena po upravni poti, z odločbami varnostnega aparata, brez redne sodne sodbe in brez učinkovitega pravnega sredstva.

V teh primerih ključni problem ni le represivnost sistema, temveč to, da so manjkala osnovna pravna jamstva:

- o odvzemu prostosti ni odločalo sodišče, temveč UDBA
- ni bilo dejanske možnosti obrambe
- ni bilo učinkovitega pravnega sredstva
- režim je v velikem številu primerov deloval tajno in zunaj javnega nadzora

Zato je bilo upravno napotovanje na Goli otok v resnem razkoraku z načeli zakonitosti, pravne varnosti in sodnega varstva.

2. Sojenje pred vojaškim sodiščem

Drugi del zapornikov, zlasti med vojaškimi kadri in visokimi častniki Jugoslovanske armade (JNA), je bil formalno obravnavan pred vojaškimi sodišči.

To pomeni, da je v teh primerih obstajala pravna oblika sojenja, kar pa samo po sebi še ne pomeni zakonitosti in poštenosti postopka. Pričevanja in arhivsko gradivo kažejo, da so imeli mnogi taki procesi značilnosti politično usmerjenih ali montiranih sojenj.

Pri tej skupini zapornikov glavno pravno vprašanje ni le, ali je obstajala sodba, temveč:

- ali je bilo sodišče res neodvisno?
- ali je bila obramba učinkovita?
- ali so bile obtožbe utemeljene z dokazi?
- ali je bil postopek politično montiran?

Dve obliki kaznovanja, dva različna pravna problema

Teh dveh oblik represije ne gre pravno enačiti. Pri upravni kazni je glavni problem odsotnost sodnega varstva. Pri sojenju pred vojaškim sodiščem so glavni problem zakonitost postopka, neodvisnost sodišča in dejanska dokazna utemeljenost.

Z drugimi besedami:

- **upravna kazen** pomeni kaznovanje brez rednega sodnega nadzora
- **vojaško sojenje** pomeni obstoj formalnega postopka, a ob resnem dvomu o njegovi poštenosti

Upravna kazen poboljševalnega dela kot sredstvo političnega prevzganja

Resolucija Informbiroja je bila objavljena **28. junija 1948**. Kmalu zatem, **18. oktobra 1948**, je bil dopolnjen 6. člen Temeljnega zakona o prekrških, s čimer je bila podaljšana kazen **družbeno koristnega oziroma poboljševalnega dela**.

Prav na podlagi takega zakonskega okvira je bilo veliko ljudi aretiranih in kaznovanih z napotitvijo na Goli otok. Kot navaja Dragan Marković:

„Drugi so bili kaznovani z upravno kaznijo poboljševalnega dela po ‚Temeljnem zakonu o prekrških‘ (sprejetem po ‚Uradnem listu FLRJ‘, št. 107 z dne 17. 12. 1947) in spremembah in dopolnitvah tega zakona (po ‚Ur. l. FLRJ‘, št. 87 z dne 18. 10. 1948). 1. člen tega zakona se glasi: ‚Prekrški so kršitve pravnega reda, določene s predpisi drž. organov FLRJ in ljudskih republik, za katere se zaradi njihove neznatne družbene nevarnosti predpisuje upr. kazen.‘ 6. člen tega zakona določa višino upravne kazni: ‚poboljševalno delo‘.“

Dragan Marković, 1990, str. 453

Prav v tej formulaciji se kaže pravni paradoks sistema: institut, ki je bil formalno predviden za dejanja „**neznatne družbene nevarnosti**“, je bil v politični praksi spremenjen v mehanizem **odstranjevanja, izolacije in prevzganja dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima**.

S tem je upravna kazen poboljševalnega dela izgubila značilnosti običajne prekrškovne sankcije in postala sredstvo politične represije pod nadzorom varnostnega aparata.

Ustavni minimum: kaj je moral takratni sistem zagotavljati

Ustavni okvir FLRJ iz leta 1946 je izhajal iz najmanj treh zahtev, kadar se komu odvzame prostost:

ZAKONITOST

- Obstajati mora jasna zakonska podlaga.

JAVNOST

- Pravila morajo biti javno objavljena pred uporabo.

SODNI NADZOR

- Obstajati mora sodna odločba ali vsaj učinkovit pravni nadzor, z možnostjo obrambe in pravnega sredstva.

TRI USTAVNA JAMSTVA

Ustava FLRJ iz leta 1946.

“

O odvzemu prostosti je odločal varnostni aparat,
ne sodišče. Pridržane osebe niso imele dejanskega
dostopa do spisa, zagovornika ali učinkovite pritožbe.

PRI VELIKEM ŠTEVILU UPRAVNIH NAPOTITEV JAMSTEV NI BILO

Mednarodnopravni problem: kaj je bilo sporno že takrat

Goli otok je bil sporen tudi z mednarodnopravnega vidika. Pomembni dokumenti so bili Ustanovna listina Združenih narodov, ki jo je Jugoslavija ratificirala 19. oktobra 1945, Konvencija MOD/ILO št. 29 o prisilnem delu, ki jo je Jugoslavija ratificirala 4. marca 1933, ter štiri Ženevske konvencije iz leta 1949, ki jih je Jugoslavija ratificirala 21. aprila 1950. Tajna internacija brez sodne odločbe, prisilno delo brez sodbe in nečloveško ravnanje z zaporniki so bili zato težko združljivi s standardi, ki so jih ti dokumenti že postavili.

Tri ključna pravna vprašanja

Ko Goli otok obravnavamo pravno, se postavljajo tri temeljna vprašanja:

1. **Ali je obstajala predhodna in javno objavljena zakonska podlaga** za poseben režim internacije in prisilnega dela?
2. **Ali sta obstajala sodni nadzor in učinkovito pravno sredstvo** za osebe, ki jim je bila odvzeta prostost?
3. **Ali je bila takšna praksa združljiva z minimalnimi mednarodnimi standardi varstva**, ki jih je država že takrat sprejemala?

Upravno napotovanje na Goli otok in z njim povezano prisilno delo težko prestaneta vse tri preizkuse. Pri formalnih vojaških postopkih problem ni le v obstoju postopka, temveč v vprašanju, ali je bilo sojenje res pošteno in ali so bile obtožbe zares dokazane.

FOTOGRAFIJE

Napis, vklesan v kamen.

Obdelan kamen na otoku.

Steza čez gol kras.

POJMI

UDBA

Uprava državne varnosti (UDV; srbsko Uprava državne bezbednosti) – jugoslovanska tajna politična policija, zadolžena za nadzor in preganjanje dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima.

Pravno sredstvo	Predpisano sredstvo (npr. pritožba ali tožba), s katerim se zahteva preizkus in sprememba ali razveljavitev odločitve pristojnega organa.
JNA	Jugoslovanska ljudska armada – uradno ime vojske Jugoslavije.
FLRJ	Federativna ljudska republika Jugoslavija – uradno ime Jugoslavije od leta 1946; leta 1963 preimenovana v SFRJ (Socialistična federativna republika Jugoslavija).
Ljudske republike	Republike takratne jugoslovanske federacije: Hrvaška, Slovenija, Bosna in Hercegovina, Srbija, Črna gora in Makedonija. V sestavi Srbije sta bili Avtonomna pokrajina Vojvodina in Avtonomna kosovsko-metohijska oblast (pozneje pokrajina).
Konvencija MOD/ILO št. 29	Konvencija Mednarodne organizacije dela o prisilnem delu. Jugoslavija jo je ratificirala 4. 3. 1933 (kot Kraljevina Jugoslavija), mednarodne obveznosti pa praviloma veljajo tudi v poznejših državnih oblikah, vključno s komunistično Jugoslavijo.

Kdo so bili „ibeovci“ in zakaj so ljudje končali v taborišču

1. Uradni razlog: „ibeovec“ = privrženec Informbiroja (IB)

Po resoluciji Informbiroja z dne 28. junija 1948 se je vrh KPJ odločil izolirati vse, za katere je menil, da so naklonjeni Sovjetski zvezi.

V arhivskem gradivu in analizah dosjejev UDBE je razvidno, da je bil pojem „ibeovec“ pogosto opredeljen zelo raztegljivo: kot „privrženec Stalina“, „informbirojevec“, „kominformovec“ in podobno. Ker so se odnosi z ZSSR po objavi resolucije IB leta 1948 še zaostrovali, sovražnost pa ni pojenjala niti naslednje leto 1949, je bilo vse več ljudi zaprtih in kaznovanih „zaradi IB“.

2. Kaj je bilo v praksi dovolj, da je kdo končal v taborišču?

Na podlagi dosjejev UDBE in izjav kaznjencev so bili **v praksi taki resnejši razlogi redki:**

- sodelovanje s sovjetskimi obveščevalnimi službami
- pisanje ali podpisovanje proinformbirojevskih pisem

- sodelovanje v ilegalnih skupinah (npr. „Boljševiška frakcija KPJ“, „Nova KPJ“ itd.)
- razširjanje letakov ali organiziranje sestankov v korist ZSSR

“

V večini primerov so bila „dovolj“ tudi dejanja, ki niso nujno dokazano vključevala politične dejavnosti.

IZ DOSJEJEV UDBE IN IZJAV KAZNJENCEV

- **verbalni delikt in kritika režima**, vključno s kritiko Titove politike do ZSSR, nasprotovanjem protisovjetski propagandi v Jugoslaviji ter odkritim nezadovoljstvom s partijsko birokracijo in privilegiji vrha
- **kritika gospodarskih ukrepov in življenjskega standarda** – pritožbe zaradi pomanjkanja in težkih gospodarskih razmer so se lahko razlagale kot „podpiranje resolucije IB“, zlasti v revnejših krajih
- **poslušanje „napačnega“ radia** – že samo poslušanje radijskih postaj držav IB (npr. Radia Moskva) se je v dokumentih UDBE lahko razumelo kot strinjanje s sovjetsko ali informbirojevsko propagando
- **„kritizerstvo“ in sumljiva lojalnost** – premalo odločna obsodba Sovjetske zveze ali partij podpisnic resolucije, javno strinjanje z resolucijo ali njenimi deli, molk na partijskih sestankih ali nevtrarno stališče, pomoč družini že obsojenega informbirojevca
- **biografska „krivda“** – stari komunisti, povezani z ZSSR (borci oktobrske revolucije, španski borci, predvojni komunisti), ljudje, ki so živeli ali študirali v državah, katerih partije so podpisale resolucijo, ljudje z zakonci iz teh držav ali katerih zakonci so bili že obtoženi zaradi IB, uradniki v zunanjih zadevah – pogosto aretirani, ker so jih imeli za potencialni „Stalinov kader“ v primeru Titovega padca
- **ovadbe, osebna maščevanja in lokalne kampanje** – sistem je temeljil na mreži ovaduhov; anonimne prijave, sosedska sovraštva in obračuni med komunisti so končali v poročilih UDBE in lahko pripeljali do aretacije

3. Kdo so bili ti ljudje – po družbenih slojih?

Ocene števila taboriščnikov se razlikujejo glede na opredelitev. V raziskavah se navaja, da je skozi taborišče na Golem otoku šlo okoli 13.000 oseb (1949–1956), medtem ko je bilo število tistih, ki so bili nadzorovani ali pridržani drugje, precej večje.

≈ 13.000

oseb je šlo skozi taborišče na Golem otoku, 1949–1956

Po analizah dosjejev:

- večina je bila članov KPJ – od navadnih partijcev do visokih funkcionarjev
- velik del so bili veterani NOB in častniki JNA
- med aretiranimi so bili delavci, kmetje, izobraženci, študenti in dijaki srednjih šol
- poseben segment so ženske – visoke funkcionarke v povojni Jugoslaviji ali ženske, ki so bile na navedene načine povezane z resolucijo Informbiroja, pa tudi ženske, zaprte kot žene ali sorodnice ibeovcev

4. Kako je bilo to konkretno videti za posameznika?

Tipična pot je bila naslednja:

- 1 Nekdo prijavi izjavo, stališče ali povezavo z „ibeovsko“ skupino.
UDBA je večinoma menila, da se ibeovci združujejo v skupine.

- 2 UDBA osebo aretira in vodi preiskavo v preiskovalnem zaporu.

- 3 Preiskava ima dva cilja: da pod velikim pritiskom prizna „ibeovsko dejavnost“ in da izda druge.
Sodelavce, simpatizerje, „poslušalce radia“.

- 4 Sledi sojenje pred vojaškim sodiščem (za visoke častnike JNA) ali izrek upravne kazni „družbeno koristnega dela“ – internacija v taborišče.

- 5 Skoraj vsi pred internacijo gredo skozi posebne oddelke rednih zaporov.
Npr. nekdanji zapor v Petrinjski ulici v Zagrebu ali Zabela v Požarevcu.

- 6 Prevoz v taboriščni sistem – največji je tisti na Golem otoku in Svetem Grgurju.

OD PRIJAVE DO TABORIŠČA

Tipična pot posameznika, po dosjejih in pričevanjih.

FOTOGRAFIJE

Vklesan napis z letnico.

Napis, vrezan v beton.

POJMI

KPJ	Komunistična partija Jugoslavije.
UDBA	Uprava državne varnosti (UDV; srbsko Uprava državne bezbednosti) – jugoslovanska tajna politična policija, zadolžena za nadzor in preganjanje dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima.
Josif Visarionovič Stalin	Sovjetski komunistični voditelj in diktator, ki je Sovjetski zvezi vladal od leta 1924 (po Leninovi smrti) do svoje smrti leta 1953.
Resolucija IB	Politična odločitev Informbiroja iz leta 1948, s katero je bila Jugoslavija obtožena odstopanja od sovjetskega modela socializma, kar je pripeljalo do preloma z ZSSR in začetka političnih preganjanj v državi.
Države Informbiroja	Socialistične države pod vplivom ZSSR (Bolgarija, Romunija, Madžarska, Poljska in Češkoslovaška), ki so sestavljale Informbiro. Jugoslavija je bila članica do izključitve leta 1948.
Oktobrska revolucija	Boljševiški prevzem oblasti v Rusiji leta 1917 in začetek sovjetske države. Del južnih Slovanov je bil takrat v Rusiji kot vojni ujetniki ali delavci, zato so nekateri sodelovali v revoluciji ali v Rdeči armadi.
Španska državljanska vojna	Vojna v letih 1936–1939 med republiko in nacionalisti generala Francisca Franca, ki je po zmagi vzpostavil diktaturo. Prostovoljci iz Jugoslavije („španski borci“) so se bojevali večinoma v mednarodnih brigadah na strani republike.
NOB	Narodnoosvobodilni boj – partizanski odpor in oborožen boj proti okupatorjem in njihovim sodelavcem v Jugoslaviji v letih 1941–1945, pod vodstvom KPJ.
JNA	Jugoslovanska ljudska armada – uradno ime vojske Jugoslavije.

Moško taborišče na Golem otoku (1949–1956)

Od leta 1949 do 1956 na otok prihajajo transporti moških iz vseh delov takratne Jugoslavije. Taborišče je bilo zaprt sistem izolacije pod nadzorom varnostnega aparata, z jasno določenimi pravili vedenja, gibanja in vsakdana.

Največ zapornikov pride iz Srbije in Črne gore, nato iz Hrvaške ter Slovenije in drugih republik. Moško taborišče je bilo največja in najdlje delujoča taboriščna enota v informbirojevskem obdobju (1949–1956).

Ritem taborišča in organizacija vsakdana

Razmere so se spreminjale po letih in oddelkih, osnovni ritem dneva pa je bil podoben. Dan se je začel z zgodnjim bujenjem in štetjem, nadaljeval s postrojitvijo in razporeditvijo v delovne skupine, končal pa z večernimi obveznostmi v paviljonih in nočnim počitkom pod stalnim nadzorom.

① Zgodnje bujenje in štetje

② Postrojitev in razporeditev v delovne skupine

③ **Prisilno delo**

Kamnolom, gradnja, nošenje tovora – pod nadzorom in s preverjanjem učinka.

④ Večerne obveznosti v paviljonih

Konference, „politična ura“.

⑤ Nočni počitek pod stalnim nadzorom

EN DAN V TABORIŠČU

Osnovni ritem, podoben v vseh letih taborišča.

Zaporniki so bili razporejeni v delovne brigade, oddelke in paviljone. Takšna razporeditev je omogočala izvajanje dnevnih obveznosti in nadzor nad notranjim življenjem taborišča.

Taborišče je delovalo kot zaprt sistem, v katerem so pravila in ocene vedenja neposredno vplivali na položaj kaznjenca in razmere bivanja.

Prevzgoja na Golem otoku: nasilje kot metoda lojalnosti

Politična „prevzgoja“ na Golem otoku ni bila izobraževalni proces, temveč sistem nadzorovanega nasilja. Položaj kaznjenca, trajanje bivanja, vrsta dela in možnost preživetja so bili pogosto odvisni od pripravljenosti, da se javno odreče „ibeovski“ krivdi in izkaže lojalnost partijskemu vrhu.

Mehanizmi so vključevali fizično mučenje, ritualno ponižanje, vsiljeno kolektivno agresijo, strogo nadzorovano hierarhijo med zaporniki ter delovne in podnebne razmere kot trajno obliko kazni. Sistem je bil zasnovan tako, da je nasilje

delovalo kot „notranja“ zadeva kolektiva, dejanski nadzor in usmerjanje pa sta se ohranjala prek strukture moči.

Prisilno delo kot sestavni del režima

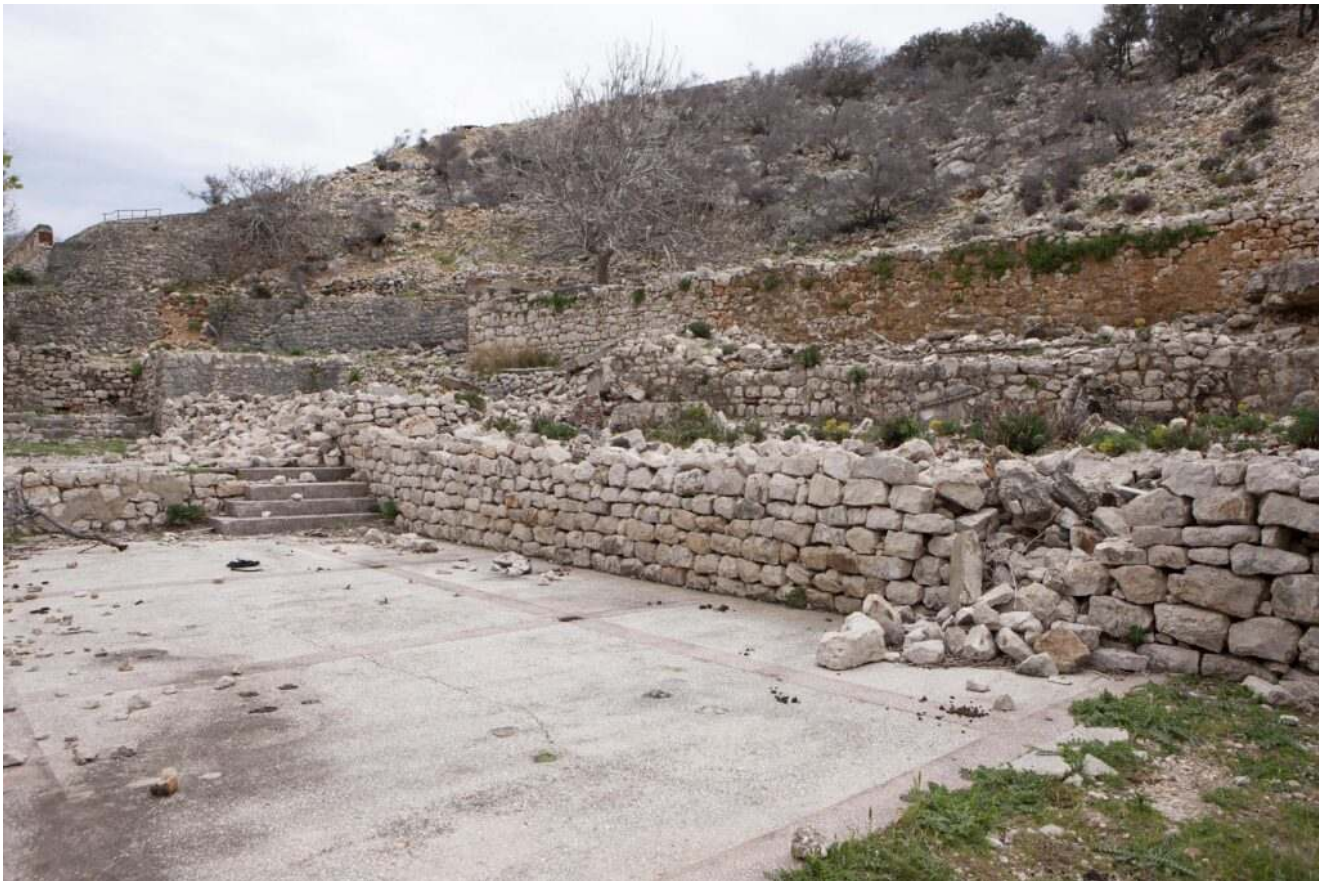
Prisilno delo je bilo stalna obveznost. Obsegalo je težka fizična dela in naloge, povezane z vzdrževanjem in delovanjem taboriščnega sistema, pa tudi delo v kamnolomih v vseh taboriščih golotoške mreže, od katerih so bila nekatera tudi na kopnem.

Kamnolom na Golem otoku je s težkim prisilnim kaznjeniškim delom proizvajal velike količine kamnitega drobljenca, s katerim so se zunaj taborišča oskrbovale javne stavbe, podjetja in obrti, tako na republiški kot na mednarodni ravni. To pomeni, da je UDBA delo s kamnom opredelila kot „prevzgojno“ obliko prisilnega dela, hkrati pa je ustvarjala tudi dobiček – tako v dinarjih, valuti nekdanje Jugoslavije, kot v devizah.

Delo je bilo hkrati del discipline: z obveznostmi, tempom in preverjanjem učinka se je ohranjal nadzor nad vsakdanjim življenjem.

Vsakdan v taborišču je spremenila tudi **bosanska skupina** – skupina zapornikov, ki je na Goli otok prispela **v drugi polovici julija 1949**, približno mesec dni po prvih transportih. Viri navajajo, da je bila sestavljena v **CEZABiH (Centralni zapor BiH)** in da jo je UDBA uporabljala kot mehanizem za pritisk na druge, ob uvajanju novih metod mučenja.

Mehanizmi politične „prevzgoje“, hierarhije in nasilja so podrobneje obravnavani v poglavju Prevzgoja na Golem otoku: nasilje kot metoda lojalnosti.

Temelji izginulih stavb v nekdanjem taboriščnem krogu.

Širjenje sistema in zaprtje taborišča

Ko je število interniranih naraščalo, se je sistem širil in organiziral v več con in delovišč. Ob glavnih delih taborišča so obstajale ločene lokacije dela in bivanja, včasih s posebnim režimom, a v istem taboriščnem okviru.

Po letu 1953 se s spremembami v odnosih med Jugoslavijo in ZSSR število novih aretacij zmanjša, del zapornikov pa je izpuščen ali premeščen. Posamezni deli sistema se postopoma zapirajo ali dobijo drugo namembnost, režim pa se vse bolj približuje modelu zapora z manj politično zaznamovanimi kaznjenci.

FOTOGRAFIJE

Kamnite stopnice v taboriščnem krogu.

Porušena kamnita stavba.

Betonska podlaga izginule barake.

Ostanki zidov na pobočju.

Stavba s trijemom na kamnitem podzidku.

Pogled z Golega otoka proti okoliškim otokom.

POJMI

UDBA

Uprava državne varnosti (UDV; srbsko Uprava državne bezbednosti) – jugoslovanska tajna politična policija, zadolžena za nadzor in preganjanje dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima.

Žensko taborišče za ibeovke (1949–1956)

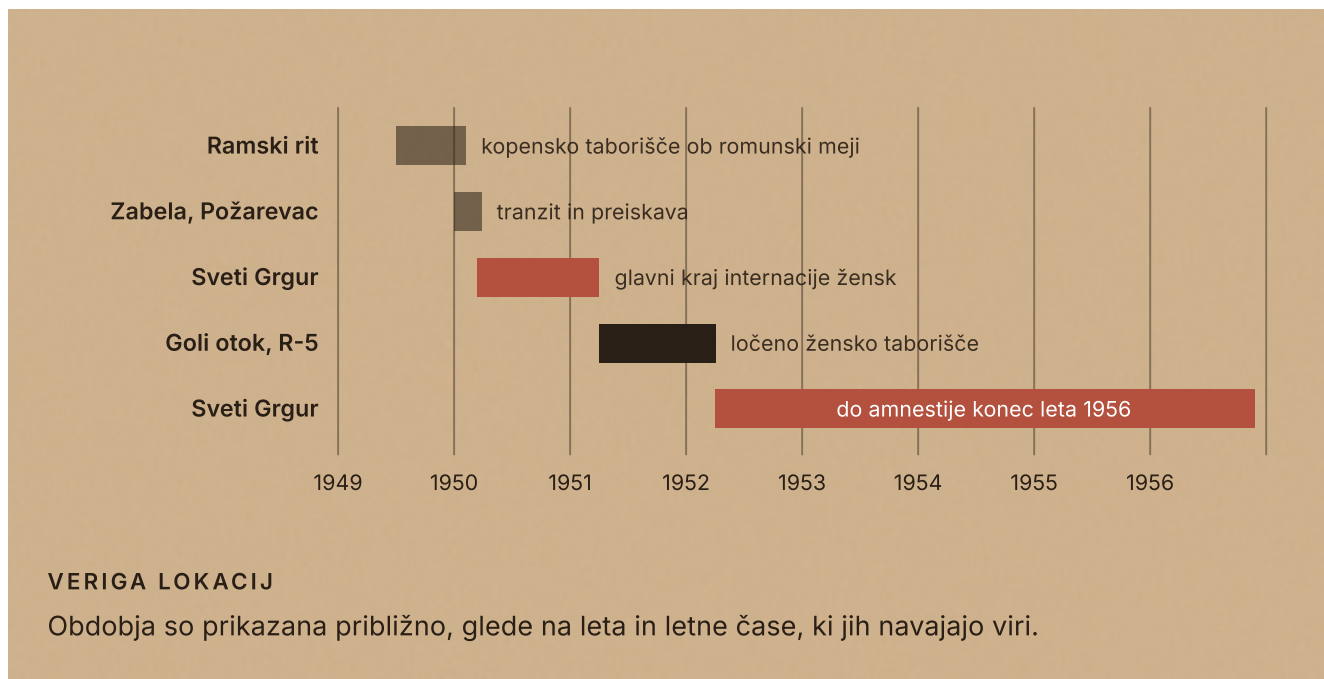
Žensko taborišče za dejanske in domnevne privrženke resolucije Informbiroja je bilo **po spolu ločen segment jugoslovanskega sistema politične internacije**. Za razliko od moških, katerih internacija se najpogosteje povezuje z Golim otokom, se je **glavni kraj internacije žensk z leti spreminjal**.

Ženski segment informbirojevske internacije je bil **številčno manjši od moškega**. Glavna otoška lokacija je bil **Sveti Grgur**, na Golem otoku pa je obstajal **kratkotrajen ločen ženski sektor**. V literaturi se navaja okoli **870 žensk**, pri čemer so razlike odvisne od meril in razpoložljivih evidenc. Največ jih pride iz **Srbije in Črne gore**, nato iz **Hrvaške ter Bosne in Hercegovine**, manjše število iz drugih republik in nekaj tujih državljanek.

≈ 870

žensk internirano v informbirojevskem obdobju

Prostorski razvoj: veriga lokacij

Ramski rit (1949–1950)

Predstavlja začetno kopensko fazo: ženske, osumljene povezanosti z Informbirojem, so napotene na prisilno delo v taborišče ob romunski meji.

Zabela, Požarevac (1950)

Deluje kot tranzitno-preiskovalna faza v zaporniškem režimu, v kateri potekajo zasliševanja in upravna obdelava pred napotitvijo na otoke.

Sveti Grgur (pomlad 1950 – pomlad 1951)

Sveti Grgur se uveljavi kot glavni kraj internacije žensk v informbirojevskem obdobju. Čeprav so bila ženska in moška taborišča strogo ločena, tako da se taboriščnice in taboriščniki niso srečevali, so taboriščni prostori v različnih fazah obstajali na obeh otokih. Kljub temu so ženske **pretežno in dlje ostajale vezane na Sveti Grgur**. Moško taborišče na Svetem Grgurju je bilo namenjeno **vojaškim osebam**.

Goli otok – Delovišče V / R-5 (pomlad 1951 – pomlad 1952)

Predstavlja ločeno žensko taborišče na Golem otoku, prostorsko ločeno od moških delovišč.

Vrnitev na Sveti Grgur (1952–1956)

Ženske se vrnejo na Sveti Grgur in tam ostanejo do amnestije konec leta 1956. V končni fazi je zabeleženo tudi manjše število žensk skupaj s preostalimi upravnimi kaznjenci na Grgurju.

Pravni status in potek internacije

Tako kot moški so bile tudi ženske internirane **z upravnim ukrepom DKD** (družbeno koristno delo): brez javnega sojenja, brez odvetnika in brez procesnih jamstev. Odločitve so sprejemale varnostne službe in partijski vrh na podlagi poročil UDBE, trajanje bivanja pa se je lahko **podaljševalo z novimi odločbami**.

Manjše število žensk je prejelo **sodne sodbe**, a tudi ti primeri so spadali v politični, ne v klasični kazenskoopravni sistem.

Posebne skupine znotraj sistema

Posebej izstopajo „**Ramričanke**“ – ženske, napotene v Ramski rit, med prvimi taboriščnicami, aretiranimi po resoluciji Informbiroja. Njihova pričevanja so pomemben vir za razumevanje zgodnje faze ženskih internacij.

Omenjajo se tudi bosanske „**revidirke**“ – ženske, ki so v bosanskih zaporih „revidirale“ stališče in so jih nato pošiljali, da bi dodatno pritiskale na druge ženske in spodbujale nasilje v taborišču. Njihov prihod se najpogosteje povezuje z **letom 1951**.

Žensko taborišče v primerjavi z moškim

Medtem ko se moško taborišče najpogosteje povezuje z Golim otokom kot osrednjim krajem internacije, je bil **ženski taboriščni sistem organiziran prek**

več lokacij in premestitev, odvisno od faze represije, gradnje in dela. Poleg Zabele, Svetega Grgurja in ženskega sektorja na Golem otoku je pomembno vlogo imelo tudi taborišče v **Stolcu v Bosni in Hercegovini**, kjer so bile ženske prav tako vključene v režim prisilnega dela v kamnolomu.

Zato ženskega taborišča ni mogoče opisati le kot enotne otoške celote, temveč prej kot **mrežo internacijskih in delovnih lokacij**. Tudi moški sistem ni bil povsem vezan na eno točko, saj so bili tudi moški premeščani med različnimi kraji, vključno s Svetim Grgurjem, pozneje pa tudi na druga delovišča, kot je Bileća.

“

Prisilno delo v kamnolomih in na surovem kraškem terenu je bilo materialna osnova tako imenovanega „družbeno koristnega dela“.

KAR POVEZUJE MOŠKO IN ŽENSKO TABORIŠČE

FOTOGRAFIJE

Ruševine na pobočju nad morjem.

Kamnita stavba v kraški pokrajini.

Kamnit objekt s kupolo.

Spominska plošča.

Ruševina enonadstropne stavbe.

Temelji nekdanje stavbe.

Kamnita stavba brez strehe.

Notranjost porušene stavbe.

Zidovi nad zalivom.

Kamnita hišica nad morjem.

POJMI

DKD

Družbeno koristno delo – upravni ukrep, s katerim so bile osebe lahko napotene na prisilno delo brez rednega sodnega postopka.

UDBA

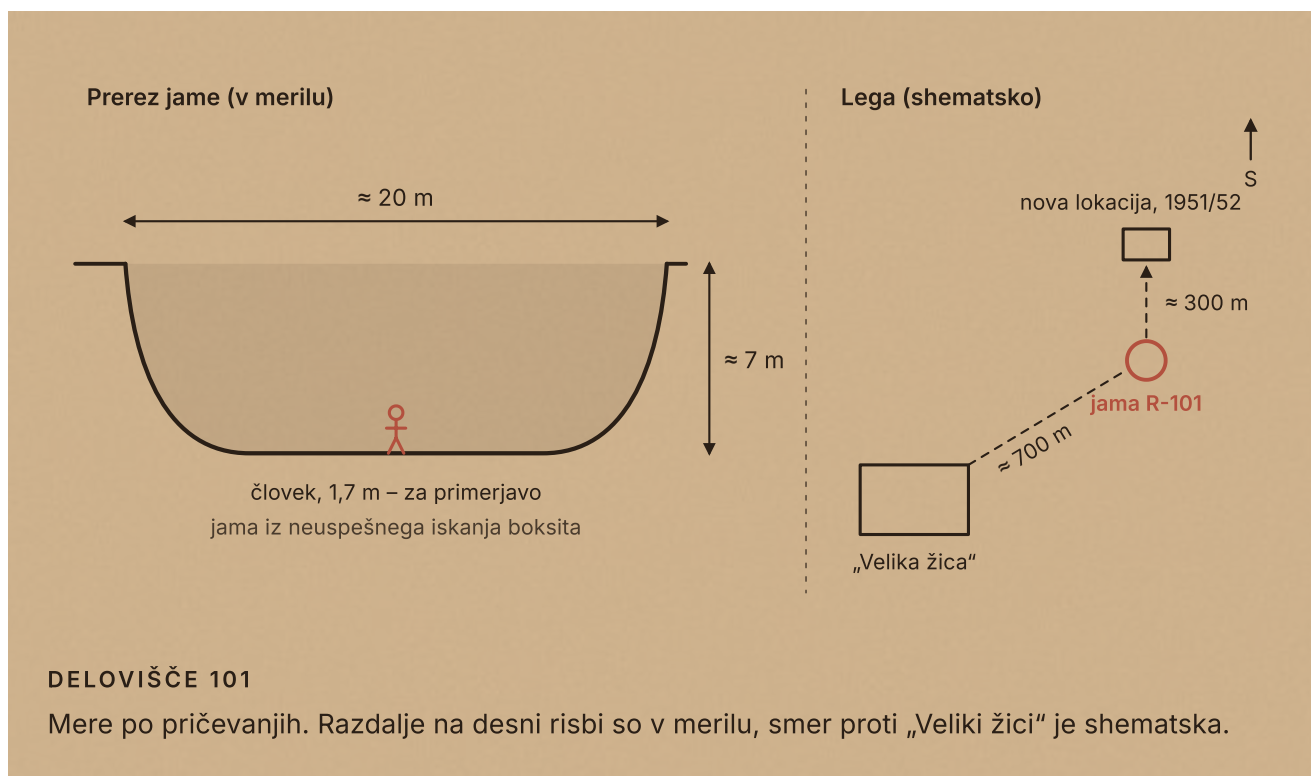
Uprava državne varnosti (UDV; srbsko Uprava državne bezbednosti) – jugoslovanska tajna politična policija, zadolžena za nadzor in preganjanje dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima.

Skrivno taborišče v taborišču

Delovišče 101 nastane v prvi polovici leta 1950, na vrhuncu represije po sporu z Informbirojem. Za razliko od drugih delovišč, kot sta „Stara“ in „Velika žica“, gre za skrit, ločen prostor – najbolj izoliran del sistema.

Prva lokacija je bila velika krožna jama s premerom okoli 20 metrov in globino 7 metrov, ki je nastala med neuspešnim medvojn timer iskanjem boksita. Prostor je bil od „Velike žice“, moškega taborišča za večino drugih taboriščnikov, oddaljen okoli 700 metrov, blizu cisterne za vodo. Obsto taborišča je bil strogo varovana skrivnost in ga večina drugih taboriščnikov ni poznala.

Zakaj „Petrova luknja“?

Uradno ime UDBE je bilo Delovišče 101 (R-101), po številu prvih zaprtih. Taboriščniki so ga poimenovali „Petrova luknja“ po Petru Komneniću, nekdanjem predsedniku skupščine Črne gore, ki je na besede, da bo na „delovišču“ spremenil stališče, odgovoril:

“

To ni nikakršno delovišče. To je luknja.

PETAR KOMNENIĆ

Drugo ime je bilo „Manastir“, zaradi popolne izolacije majhne skupine.

Kdo so bili zaporniki Delovišča 101?

Skozi Delovišče 101 je šlo okoli 135 kaznjencev – številčno malo, a politično najobčutljivejše jedro taborišča. Večinoma so bili to starejši komunisti in mednarodni kadri: udeleženci oktobrske revolucije, borci iz španske

državlanske vojne, predvojni komunisti, povezani s Kominterno, visoki častniki NOVJ ter republiški in zvezni funkcionarji.

≈ 135

kaznjencev je šlo skozi Delovišče 101

1950–1954

od julija 1950 do marca 1954

Zaradi morebitne ideološke avtoritete so predstavljali potencialno alternativo Titovi liniji, zato je bila izolacija hkrati represija in preventivno „onesposabljanje“ prosovjetskega jedra. Zaporniki so bili izključno moški.

Režim, vsakdan in delo

Ureditev je sledila splošnemu modelu Golega otoka: baraka, sobni starešina, taboriščni zdravnik-kaznjenec, higienik in kuhar. Dan so ritmično urejali bujenje, delo, štetja, obroki in počitek.

Vsi so spali v eni baraki, v dvonivojskih lesenih boksih. Ob nedeljah se ni delalo – dan je bil namenjen čiščenju, britju in striženju. Kulturnih dejavnosti ni bilo, kar je izolacijo še poglobljalo.

Premestitev in izginotje sledi

Delovišče 101 deluje od julija 1950 do marca 1954, ko so zadnje zapornike premestili na otok Sveti Grgur. Taborišče v prvotni jami deluje krajši čas: že leta 1951 (po delu pričevanj leta 1952) se preseli na površje, okoli 300 metrov severno.

Na novi lokaciji je bila večja baraka (20 × 6 m), ambulanta in kuhinja znotraj ograjenega območja s površino okoli 2.100 m², z dvojno vrsto bodeče žice in zidom, visokim okoli 2 metra. Maketo je rekonstruiral nekdanji zapornik Nikola Golubović.

JAMA DANES

Rob jame.

Suhi zid ob dnu jame.

Dno jame danes.

Pogled čez jamo.

POJMI

Informbiro

Pogovorno ime za Kominform – mednarodno organizacijo komunističnih partij, ustanovljeno leta 1947 za politično usklajevanje pod vodstvom ZSSR.

UDBA

Uprava državne varnosti (UDV; srbsko Uprava državne bezbednosti) – jugoslovanska tajna politična policija, zadolžena za nadzor in preganjanje dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima.

Petar Komnenić (1895–1957)

Črnogorski komunistični politik, predsednik ustavodajne in ljudske skupščine LR Črne gore ter minister. Po sporu z Informbirojem je bil aretiran zaradi podpore Informbiroju in interniran na Golem otoku.

Manastir

Srbska beseda za samostan.

Oktobrska revolucija	Boljševiški prevzem oblasti v Rusiji leta 1917 in začetek sovjetske države. Del južnih Slovanov je bil takrat v Rusiji kot vojni ujetniki ali delavci, zato so nekateri sodelovali v revoluciji ali v Rdeči armadi.
Španska državljanska vojna	Vojna v letih 1936–1939 med republiko in nacionalisti generala Francisca Franca, ki je po zmagi vzpostavil diktaturo. Prostovoljci iz Jugoslavije („španski borci“) so se bojevali večinoma v mednarodnih brigadah na strani republike.
Kominterna	Komunistična (tretja) internacionala – mednarodna organizacija komunističnih partij, ustanovljena leta 1919 v Moskvi, pod močnim vplivom ZSSR; razpuščena leta 1943.
NOVJ	Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije – partizanske oborožene sile pod vodstvom KPJ v drugi svetovni vojni; pozneje Jugoslovanska ljudska armada.

Prevzgoja na Golem otoku: nasilje kot metoda lojalnosti

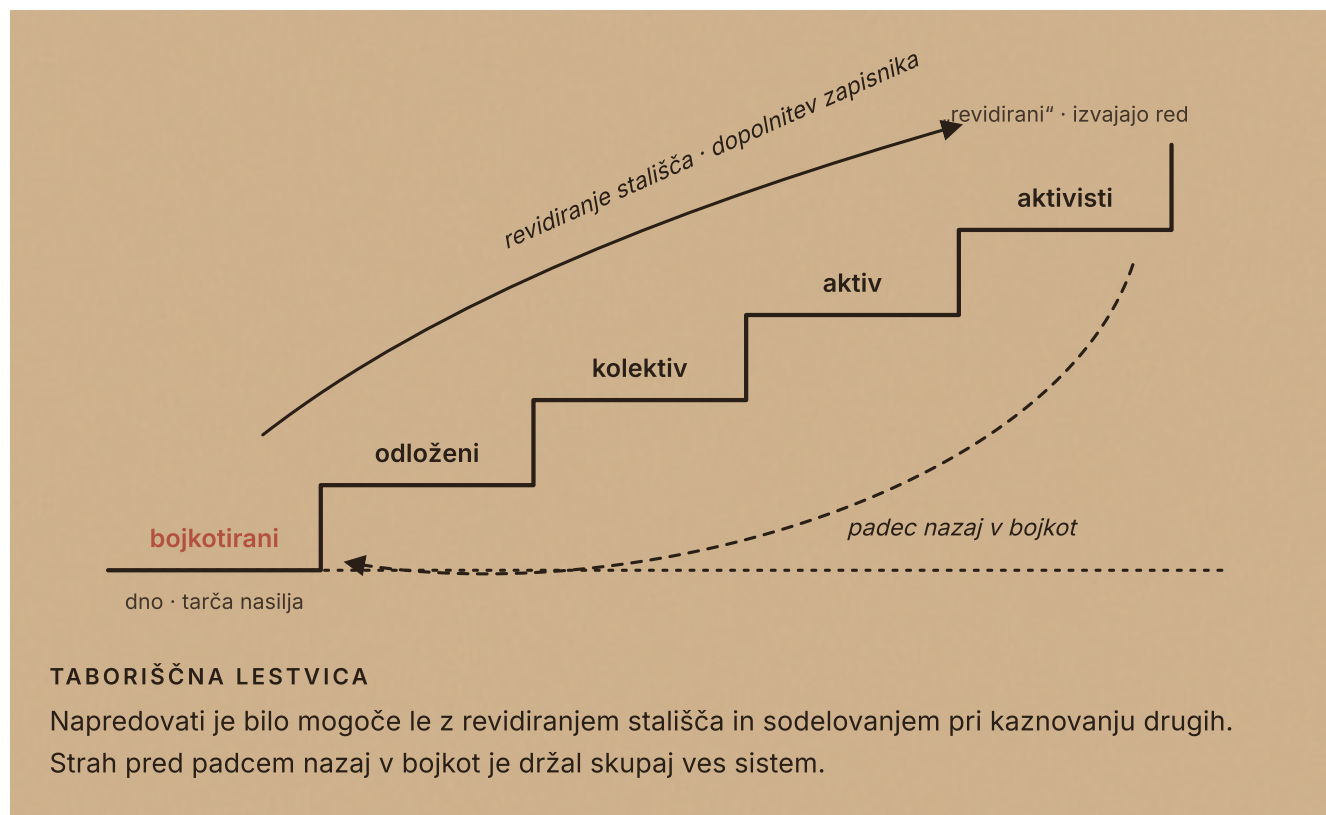
Politična „prevzgoja“ na Golem otoku ni bila izobraževalni proces, temveč sistem nadzorovanega nasilja. Položaj kaznjenca, trajanje bivanja, vrsta dela in možnost preživetja so bili pogosto odvisni od pripravljenosti, da se javno odreče „ibeovski“ krivdi in izkaže lojalnost partijskemu vrhu.

Mehanizmi so vključevali fizično mučenje, ritualno ponižanje, vsiljeno kolektivno agresijo, strogo nadzorovano hierarhijo med zaporniki ter delovne in podnebne razmere kot trajno obliko kazni. Sistem je bil zasnovan tako, da je nasilje delovalo kot „notranja“ zadeva kolektiva, dejanski nadzor in usmerjanje pa sta se ohranjala prek strukture moči.

Hierarhija in medsebojno kaznovanje

Taborišče je delovalo po načelu hierarhije: bojkotirani → odloženi → kolektiv → aktiv → aktivisti. Bojkotirani so bili dno te hierarhične lestvice – tisti, ki so šele prispeli in še niso „revidirali“ svojega političnega stališča, revidiranje stališča pa je bilo obvezna začetna faza politične prevzgoje. Odloženi so bili prehodna kategorija – tisti, ki so privolili v revidiranje stališča in vstopili v začetno fazo

prevzgojnega postopka. Za odloženimi pridejo tisti z boljšim statusom v taborišču, tako imenovani kolektiv, aktiv in aktivisti – stopnje „revidiranih“.

V ožjem žargonu se je beseda „revidirani“ pogosto nanašala prav na aktiviste – tiste, ki so dokazali, da želijo sodelovati z UDBO, najbolj privilegirane, vključene v izvajanje reda. Revidirani so organizirali konference, špalirje in „stroje“, prenašali zahteve preiskovalcev UDBe in nadzorovali kaznovanje.

Strah pred padcem v bojkot je taboriščnike silil, da so sodelovali pri kaznovanju drugih. S tem je taborišče taboriščnike spreminjalo v instrument nadzora: preživetje je bilo vezano na sodelovanje pri mučenju drugih.

Bojkot: dno hierarhije in legalizirano nasilje

Bojkot je bil hkrati status in kazen. Bojkotirani so nosili oznake (npr. krpo okoli roke ali črno srajco), lahko so jih nekaznovano pretepali (in to je bilo zaželeno), z njimi se ni smel nihče pogovarjati, hoditi so morali s sklonjeno glavo in na konferencah stati v kotu.

Dobivali so še manj hrane in vode kot drugi kaznjenci in opravljali najtežja dela. Imenovali so jih tudi „banda“, v skladu s prepričanjem UDBE, da se ibeovci vedno združujejo v skupine. V praksi je bojkot pomenil popolno izpostavljenost „kolektivu“ in „aktivistom“: človek postane tarča.

Dopolnitev zapisnika in zasliševanje: pogoj za „napredek“

Dopolnitev zapisnika je bila ključni pogoj za napredek v taboriščni hierarhiji in izhod iz bojkota. UDBA je bila mnenja, da so ibeovci povezani v skupine in da taboriščnik pozna tudi njihove druge člane na prostosti. Zato je moral kaznjenec sestaviti seznam „ibeovcev in simpatizerjev“, pogosto prijateljev, sodelavcev, sosedov ali družinskih članov, pod pritiskom, da posebej izpostavi „sovražne elemente“ iz lastnega življenja. Vse to je taboriščnik zapisal v zapisnik.

Zapisnik se je dopolnjeval tudi med zasliševanjem: taboriščnika so poklicali ali pa se je sam javil v stavbo UDBE, kjer se je pogovarjal s preiskovalcem oziroma agentom UDBE v taborišču. V nekaterih primerih so tudi osebe, navedene v zapisnikih, končale v taborišču.

Po tej fazi se je od kaznjenca, ki je „revidiral“ stališče in bil zdaj povišan v status „odloženega“ ali „aktivista“, pričakovalo, da sodeluje pri popravljanju bojkotiranih. To je vključevalo fizično in verbalno nasilje ter različne oblike ponižanja. Od revidirca se je pričakovalo, da s tem pokaže gnus in distanco do bojkotiranih.

Revidiranje stališča: cena izhoda iz nasilja

Revidiranje stališča je pojem, ki pomeni, da se je taboriščnik pokesal za svoja stališča, ki jih je UDBA razglasila za protidržavna, in da je pripravljen sodelovati z UDBO.

Revidiranje se je doseglo s kombinacijo vedenja: s sodelovanjem pri psihičnem in fizičnem trpinčenju bojkotiranih, „cinkanjem“ drugih, dopolnjevanjem zapisnika ter izkazovanjem z delom in sodelovanjem z revidiranimi.

Redki so primeri, da kdo ni revidiral stališča, pa je bil vseeno izpuščen.

“

V taboriščnem mehanizmu lojalnost ni bila
prepričanje, temveč predstava: treba jo je pokazati,
ponoviti, potrditi, in to v obliki nasilja nad drugimi.

REVIDIRANJE STALIŠČA

Rituali izpovedi in javnega ponižanja: politična ura in „predstavitev stališča“

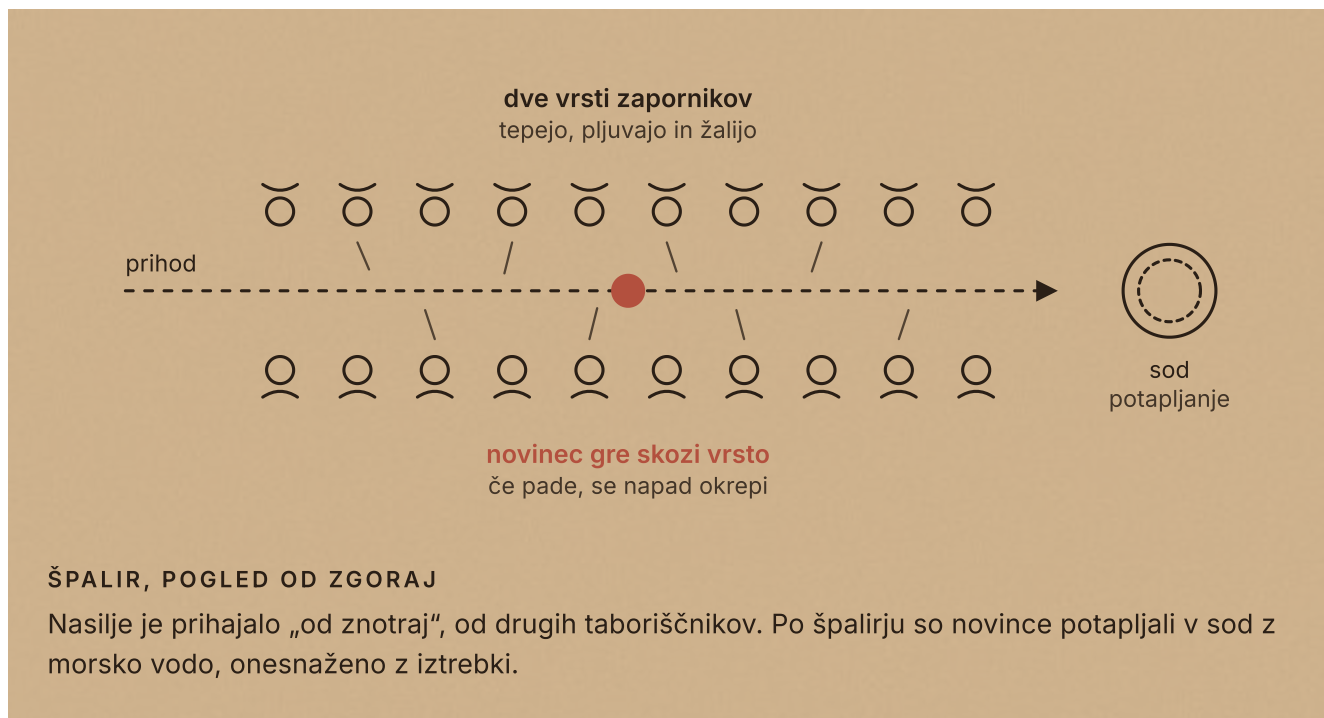
Osrednji ritual je bila večerna politična konferenca („politična ura“). Pogosto pod nadzorom sobnega starešine in preiskovalca UDBE so taboriščniki sodelovali v javnem „procesu“ proti izbranemu posamezniku. Poklicani je moral povedati svoje življenje „do resolucije IB“, priznati „stalinistične simpatije“ in sprejeti oznako „ibeovca“.

Konferenca je merila „aktivnost“: ostrino verbalnih napadov na ZSSR, resolucijo IB in na „mlačne tovariše“. Vsak poskus nasprotovanja se je razlagal kot „trdovratnost“, vključno s taboriščnikovo trditvijo, da je nedolžen. Izid je bil pogosto bojkot – dno taboriščne hierarhije.

Pomembno je poudariti, da so mnogi končali v taborišču iz banalnih razlogov (glej poglavje Kdo so bili „ibeovci“). V takem okviru „krivda“ ni bila pravno dejstvo, temveč odločitev UDBE, ki jo je bilo treba priznati, da se je sploh odprla pot k „napredku“ v taboriščni hierarhiji.

Kolektivni linč: špalir, „stroj“ in paviljonski stroj

Pojem špalir ali stroj je pomenil prehod med dvema vrstama taboriščnikov, ki tepejo, pljuvajo in žaliyo tistega, ki gre mimo. Bil je „sprejem“ za novo prispele taboriščnike, pa tudi redna kazen.

Ritual je združeval fizično bolečino in sporočilo, da nasilje prihaja „od znotraj“, prek kolektiva. Če je taboriščnik padel, napad ni prenehal, temveč se je okrepil.

V špalirju je bilo mogoče začutiti tudi, kdo poskuša omiliti udarce. Nekateri so udarjali „s praznimi pestmi“ ali se le delali, da udarjajo, zato je tudi ta podrobnost postala del taboriščne psihologije: v isti vrsti ljudi je bilo mogoče prepoznati potencialno grožnjo, pa tudi redko možnost olajšanja.

V poznejših letih taborišča se je špalir ponekod omejil na pljuvanje in žaljenje brez fizičnega nasilja. Po špalirju so novince potapljali v sod z morsko vodo, onesnaženo z iztrebki in drugo nesnago.

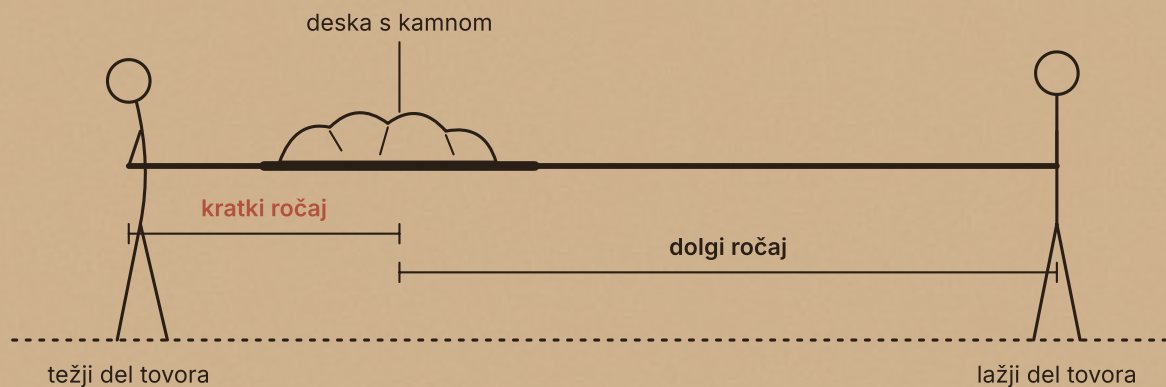
Delo kot sredstvo „prevzgoje“: norme in kaznovanje prek učinka

Najtežja dela (kamnolom, nošenje blokov, delo na izpostavljenih delih otoka) so dodeljevali bojkotiranim in „premalo revidiranim“, lažja dela, dodeljena aktivu, pa so bila nagrada za „pravilno stališče“.

Norme so imele politični pomen: slabo opravljeno delo se je razlagalo kot „nepravilnost“, ne kot izčrpanost. Premajhna „zavzetost“ se je prikazovala kot

odpor proti „napredku Jugoslavije in ljudstva“. Tako se je fizična meja telesa spreminjala v dokaz politične „krivde“.

Posebna oblika dela je bilo priganjanje pri nošenju tragača, kot so imenovali vsakdanje orodje za nošenje kamna, materiala, vode, iztrebkov ali urina. Deska ali posoda je bila pritrjena med dva droga tako, da je en taboriščnik nosil težji del tovora (krajša drogova), drugi pa lažjega (daljša drogova) – neravnovesje je bilo del kazni.

TRAGAČ

En taboriščnik je nosil težji del tovora na krajših ročajih, drugi lažjega na daljših. Neravnovesje je bilo del kazni.

Relief, vklesan v skalo na Golem otoku: postave pod bremenom.

Lakota, žeja in telo kot tarča

Zelo majhni obroki hrane so taboriščnike še dodatno lomili: polenta, fižol, redko riba. Ko so taboriščniki imeli telesne posledice pomanjkanja vitaminov, so dobili kos čebule ali majhna jabolka. Poleg vsega drugega mnogi pričajo, da je bila najhujša kazen pomanjkanje vode.

Lakota in žeja nista bili le posledica razmer. V taboriščni logiki sta postali instrument: način, da se človeka drži v stalnem pomanjkanju moči, v stalni odvisnosti in v stanju, v katerem težje misli, težje kljubuje in težje ohranja lastno dostojanstvo.

Podnebno mučenje

Goli otok je svojo golo površino uporabljal kot sredstvo kazni. Delali so v burji, vročini in dežju, z minimalno zaščito. Celo „sajenje dreves“ je lahko bilo kazen: večurno stanje na soncu ali v burji, zaščita sadik z lastnimi telesi in izčrpavanje z delom, ki so ga oteževala kamnita pobočja.

Mučenje s hrupom: napetost, nespečnost in prisilno skandiranje

Celodnevno kričanje starešin, ukazi brez predaha, hrup konferenc in trušč v paviljonih so ustvarjali stanje stalne napetosti. V kombinaciji z nespečnostjo in grožnjami je hrup povzročal dezorientacijo, izgubo občutka za čas in psihični zlom.

Med delom so morali taboriščniki pogosto peti partijske pesmi (npr. „Družo Tito mi ti se kunemo“) in skandirati gesla („Hvala Titu, partiji, UDBI!“).

Taboriščniki so včasih tudi sami skladali pesmi, ki so jih peli. Včasih so znane melodije (operni motivi, tuje vojne pesmi) dobile „golotoško“ besedilo.

Mučenje z odtegotovanjem spanca: noč kot podaljšek kazni

Taboriščniki so imeli natrpan dnevni urnik dela in obveznosti ter niso veliko spali.

Bojkotirani pogosto sploh niso smeli spati ali pa so spali ob kibli (posodi za potrebo), kazen „varovanje kible“ pa je pomenila vso noč stati nad njo, s sklonjeno glavo, in vdihavati neprijetne vonjave urina in iztrebkov.

Po napornem delu so taboriščnike včasih pustili zaspati, nato pa jih namerno budili zaradi zasliševanja o „stališčih“ in „sovražnikih“. Spali so na slamnjačah,

kar je bilo posebej težko v burji in pozimi.

„Taboriščne predstave“, kino in propaganda: javni oder kot disciplina

Pod prisilo so uprizarjali skeče in parodije življenja taboriščnikov. Smeh občinstva je bil del kazni, aktivisti pa so ocenjevali „gorečnost“ – premalo navdušenja je pomenilo tveganje vrnitve v bojkot. Včasih so priredili tudi znana književna dela, da bi ponižali konkretne taboriščnike in spodbudili dodatno nasilje.

Taborišče je imelo tudi kinodvorano. Projekcije so bile pogosto po izčrpavajočem delu; taboriščniki so zaspali, nato pa so jih pretepli, ker „bojkotirajo“ pouk, ki ga partija ponuja s filmom. UDBA je predvajala tuje filme zahodne produkcije.

Stenski časopis („Goli otočke novine“) je objavljala imena „nepoboljšanih“, karikature bojkotiranih in komentarje o vedenju. Beležili so odzive (smeh, molk, umikanje pogleda).

Iznakaženje

Uniforme so bile pogosto namerno neustrezne (prekratke ali predolge hlače), kar je oteževalo delo in povečevalo izpostavljenost. Striženje je potekalo z grobimi škarjami (za ovčjo volno) ali s puljenjem las. Obutev je bila pretesna ali preširoka, zato so taboriščniki pogosto delali bosi.

Oblačila in obutev so prispevali k ranam, opeklinam in izčrpanosti. Ta „drobna“ mučenja niso bila postranska: nenehno so opominjala, da je telo pod tujim nadzorom in da se ponižanje izvaja tudi s podrobnostmi.

Druge kazni in posamezne izkušnje

Poleg opisanih metod so obstajale tudi druge kazni: bičanje, nošenje tovora kljub poškodbam, udarjanje s palicami, medsebojni obračuni in različna improvizirana mučenja.

Ključno je povedati, da je imel vsak taboriščnik edinstveno izkušnjo nasilja.

POJMI

Ibeovska krivda	Dejanska ali domnevna pripadnost informbirojevski struji oziroma podpora resoluciji Informbiroja ali nasprotovanje Titovemu režimu, zaradi česar je bila oseba označena kot ibeovec.
Bojkot	Dno taboriščne hierarhije in hkrati kazen: bojkotirani so nosili oznake, z njimi se ni smelo govoriti, smeli pa so jih nekaznovano pretepati.
UDBA	Uprava državne varnosti (UDV; srbsko Uprava državne bezbednosti) – jugoslovanska tajna politična policija, zadolžena za nadzor in preganjanje dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima.
Ibeovec	Dejanski ali domnevni privrženec resolucije Informbiroja (informbirojevec) oziroma simpatizer politike ZSSR v obdobju 1949–1956.
Preiskovalec	Politični preiskovalec UDBE v taborišču. S pogovori in zapisniki je določal „krivdo“ in spremljal „napredek“ taboriščnikov.
Revidiranje stališča	Javno „kesanje“ za stališča, ki jih je UDBA razglasila za protidržavna, in privolitev v sodelovanje z UDBO. Bilo je pogoj za napredovanje v taboriščni hierarhiji.
Resolucija IB	Politična odločitev Informbiroja iz leta 1948, s katero je bila Jugoslavija obtožena odstopanja od sovjetskega modela socializma, kar je pripeljalo do preloma z ZSSR in začetka političnih preganjanj v državi.
Špalir (stroj)	Prehod med dvema vrstama taboriščnikov, ki tepejo, pljuvajo in žalijo tistega, ki gre skozi; „sprejem“ novincev in redna kazen.
Tragač	Nosila za kamenje: deska ali posoda, pritrjena med dva droga, za nošenje kamna, vode ali iztrebkov. Nosača sta namerno nosila neenakomeren tovor.

Pomanjkanje vitaminov

Hipovitaminoza ali avitaminoza – dolgotrajno pomanjkanje enega ali več vitaminov. Posledice so šibkost in utrujenost, oslABLJena imunost, slabokrvnost in krvavitve, spremembe kože in sluznic, okvare živcev ter slabitev kosti in mišic, v hujših primerih trajno.

KPJ

Komunistična partija Jugoslavije.

Taboriščna arhitektura Golega otoka in Svetega Grgurja (1949–1956)

Od pustih otokov do sistema taborišč

Goli otok in sosednji Sveti Grgur sta bila nenaseljena, surova otočka v severnem Jadranu. Prav zato sta bila leta 1949 izbrana za kraja tajnih političnih taborišč: izolirana, brez lokalnega prebivalstva in daleč od oči javnosti.

Po sporu Jugoslavije z Informbirojem leta 1948 je bilo na Golem otoku naglo postavljeno prvo taborišče. Nato so s prisilnim delom zapornikov nastajale nove ograjene enote in spremljajoča infrastruktura. Na Svetem Grgurju je bilo vzpostavljeno ločeno taborišče za ženske, s sorodno prostorsko in upravno logiko, a prilagojeno manjšemu številu zapornic.

Gradnja taborišča: lokalni kamen in prisilno delo

Gradnja se je začela dobesedno na praznem kraškem terenu. Na otok so najprej pripeljali zapornike iz kaznilnic na kopnem, pod nadzorom UDBE, da bi pripravili teren in zgradili osnovne objekte pred prihodom prvih političnih zapornikov.

Že poleti 1949 je bilo v zalivu Tatinja improvizirano pristanišče in postavljene so bile prve lesene barake, ograjene z bodečo žico. To so bila preprosta, začasna bivališča – začetek preobrazbe otoške pokrajine v zaporniški prostor.

Naravne vire otoka so takoj izkoristili. Apnenec iz kamnoloma je postal ključni gradbeni material: kamen so lomili, drobili, nosili na gradbišče in vgrajevali v stavbe, infrastrukturo in poti. S kopnega so dovažali les za barake in pomožne konstrukcije.

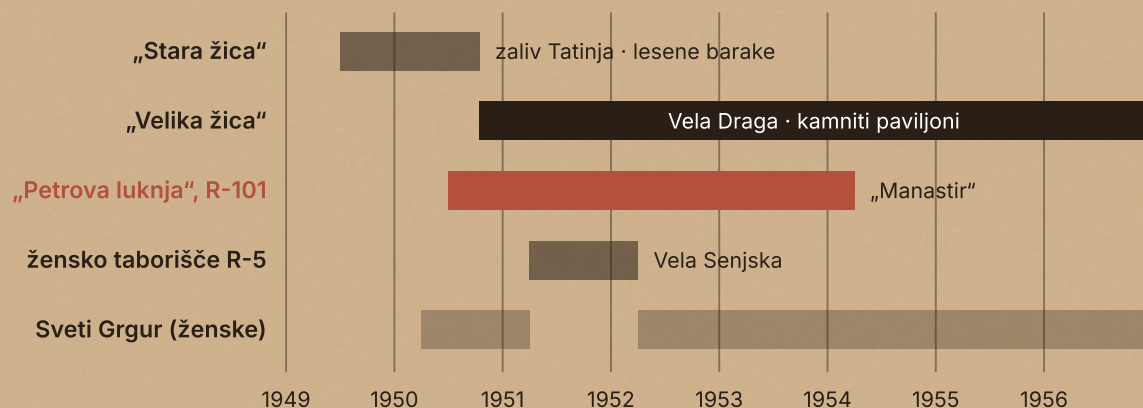
V kratkem času je nastala tudi mreža poti (okoli 12 km), ki je povezala pristanišča, taboriščne enote, zalive in delovišča. Vse to so opravili zaporniki v težkih razmerah, pod stalnim nadzorom, pri čemer je bilo fizično delo hkrati sredstvo režima in način, da se taborišče zgradi z lastnimi močmi.

≈ 12 km

poti, zgrajenih s prisilnim delom

Taboriščne enote na Golem otoku

Na Golem otoku je nastalo več ograjenih enot z različnimi vlogami in stopnjami izolacije.

TABORIŠČNE ENOTE SKOZI ČAS

Obdobja so prikazana približno, glede na leta in letne čase, ki jih navajajo viri. Sveti Grgur je bil začasno prazen, ko so bile ženske v R-5.

„Stara žica“ (zaliv Tatinja, 1949). Prvo in začetno taborišče, ki je temeljilo na lesenih barakah in improvizaciji. Zaradi naraščanja števila zapornikov je kmalu postalo premajhno, zato so zapornike premestili v večje taborišče. Prostor je pozneje dobil drugo namembnost: barake so odstranjevali, v Tatinji pa so nastajale delavnice in obrati taboriščnega podjetja ter stavbe za upravne potrebe.

„Velika žica“ (Vela Draga, konec 1950). Osrednji in največji del kompleksa. Namesto lesenih barak gradijo zidane kamnite paviljone, razporejene ob notranjih stezah in odprtem prostoru („Trg“) za zборе, apele in ideološke prireditve. V tem krogu so bile tudi upravne stavbe, kuhinje, skladišča, delavnice in objekti za osebje (med imeni se omenjajo „Hotel“, „Kegljišče“ in „Poletna restavracija“).

„Petrova luknja“ / Delovišče R-101 (od julija 1950; ukinitiv 1954). Ločeno „taborišče v taborišču“, namenjeno strogi izolaciji t. i. „nepoboljšljivih“ informbirojevcev. Umeščeno je bilo v odročen kamnit prostor, z eno barako in ograjenim krogom. V taboriščnem govoru se je imenovalo tudi „Manastir“,

zaradi popolne odrezanosti od preostalega sistema. Več v poglavju Skrivno taborišče v taborišču.

Žensko taborišče na Golem otoku / Delovišče R-5 (1951–1952). Spomladi 1951 so na Goli otok s Svetega Grgurja premestili okoli 500 političnih zapornic, zato je bil v zalivu Vela Senjska vzpostavljen poseben ograjen prostor. Obstajal je približno leto dni. Ženske so sodelovale pri gradnji osnovne infrastrukture (cisterna, manjše pristaniške ureditve), marca/aprila 1952 pa so jih vrnili na Sveti Grgur.

Žensko taborišče na Svetem Grgurju

Taborišče za ženske na Svetem Grgurju je bilo ustanovljeno v začetku leta 1950. Prve zapornice so prispele marca 1950, po lokacijah na kopnem (Ramski rit, nato Zabela).

Sprva je bilo taborišče v zalivu Pladnja, z lesenimi barakami in nujnimi prostori. Že leta 1950 so zapornice z lastnimi rokami zgradile kamnito cisterno za deževnico, saj otok nima izvirov vode. Zaradi utesnjenosti se je taborišče nato preselilo v večji zaliv Sveti Grgur, s pristaniščem, barakami ter upravnimi in skladiščnimi objekti.

Marca/aprila 1951 so ženske premestili na Goli otok (R-5), zato je bilo taborišče na Grgurju začasno prazno. Po ukinitvi ženskega oddelka na Golem otoku se zapornice spomladi 1952 vrnejo na Sveti Grgur, kjer ostanejo do leta 1956.

Arhitektura kot mehanizem nadzora

Taboriščna arhitektura se je razvijala od začasnih lesenih struktur do trajnih kamnitih objektov, logika pa je ostajala ista:

“

Prostor je bil podrejen nadzoru in disciplini.

ARHITEKTURA KOT MEHANIZEM NADZORA

Zalivi, obdani s hribi, so ustvarjali naravno „posodo“ gibanja, ograje iz bodeče žice (pogosto v več vrstah, z razsvetljavo) pa so zapirale taboriščne kroge.

Stražarski položaji so bili razporejeni na vzpetinah, ob stražarnicah in bunkerjih, s pogledom na ograjene prostore in dostope. Znotraj taborišča so pravilno razporejeni paviljoni, steze („ulice“) in osrednji odprti prostor („trg“) omogočali hitro postrojitev, štetje in zборе. Prostorska razporeditev je služila tudi notranjemu nadzoru, saj so bile taboriščne funkcije in „samouprava“ organizirane po paviljonih.

Kaj ostaja danes: izginotje barak in branje prostora

Po zaprtju taborišča in poznejše kaznilnice je velik del materialnih ostankov propadel ali bil odstranjen. Lesene barake in začasne konstrukcije so skoraj povsem izginile, tako na Golem otoku kot na Svetem Grgurju.

Bolj vidni so ostanki zidanih objektov in infrastrukture: ruševine upravnih stavb, cisterne za vodo, sledovi poti in suhih zidov ter ostanki bunkerjev in stražarskih točk nad taboriščnimi krogi. V kamnolomih so vidni sledovi izkoriščanja in lomljenja kamna.

Zato taborišče danes razumemo predvsem z „branjem“ prostora kot celote: zalivov, teras, nasipov, temeljev, poti in ostankov ograj, s pomočjo zgodovinskih virov, spominov in kartografije (vključno z analizami aerofotogrametričnih posnetkov). Čeprav so ostanki fragmentarni, otoka nosita prepoznaven „odtis“ sistema, ki je tu deloval – razvejene, nadzorovane arhitekture, nastale s prisilnim delom.

OSTANKI DANES

Kamnita stražarnica na rtu.

Ostanki bunkerja na rtu.

Vhod v kamnito zaklonišče.

Stavba brez strehe nad zalivom.

Terase in steze na pobočju.

Risba taboriščnega kroga iz arhiva Društva.

POJMI

Informbiro

Pogovorno ime za Kominform – mednarodno organizacijo komunističnih partij, ustanovljeno leta 1947 za politično usklajevanje pod vodstvom ZSSR.

UDBA

Uprava državne varnosti (UDV; srbsko Uprava državne bezbednosti) – jugoslovanska tajna politična policija, zadolžena za nadzor in preganjanje dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima.

Mermer in Velebit: prisilno delo, proizvodnja in zaslužek

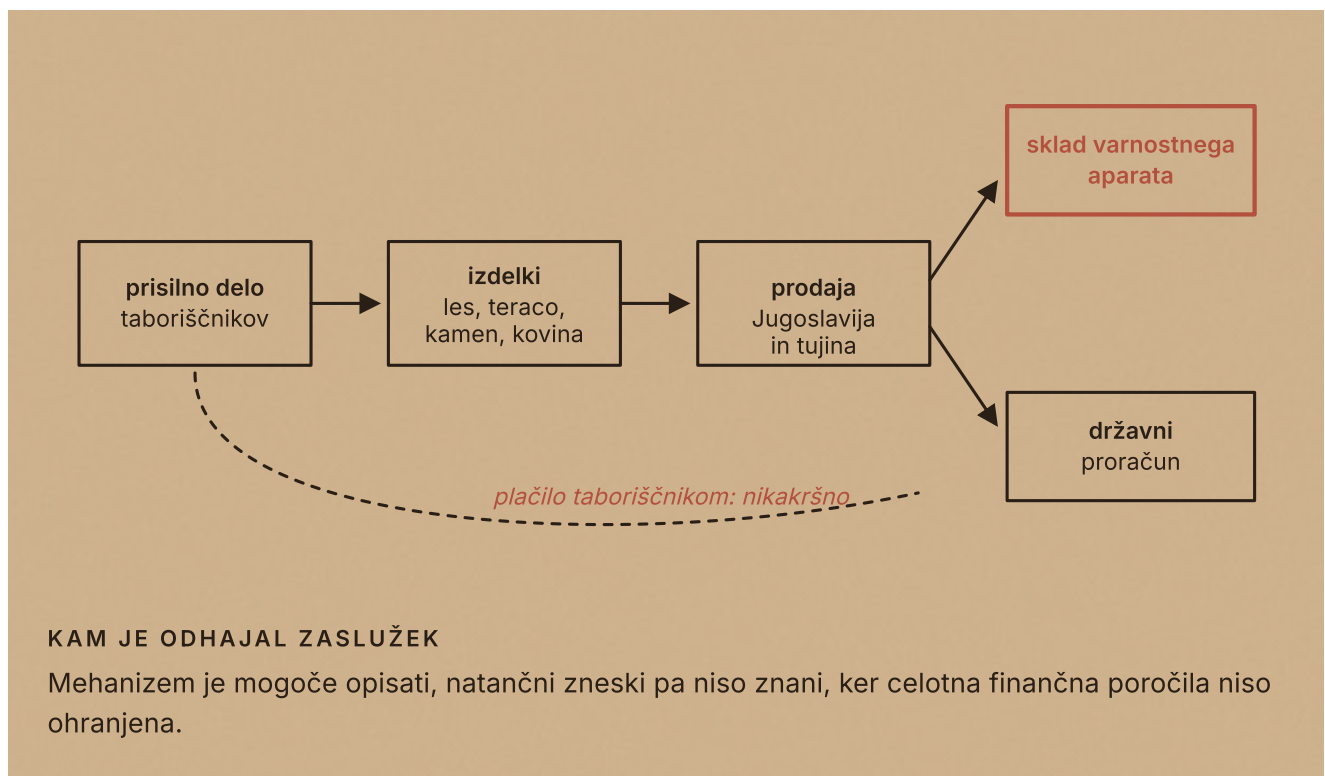
Podjetje kot krinka in instrument upravljanja

Mnogi izdelki, narejeni na Golem otoku in Svetem Grgurju, so se prodajali zunaj taborišča, pogosto tudi v tujini. Izdelki Golega otoka so se predstavljali kot izdelki podjetja Mermer.

„Mermer“ je navzven deloval kot običajno podjetje, vendar so vsi njegovi izdelki nastajali s težkim fizičnim delom, katerega glavni namen je bil poleg dobička mučenje taboriščnikov. V njem je deloval Tehnični biro, ki je projektiral in usklajeval gradnjo taboriščnih objektov (upravna stavba Velike žice, paviljoni in drugi objekti).

Struktura podjetja, ki posluje z drugimi poslovnimi subjekti, se postopoma širi in formalizira: **Mermer** (manjše podjetje z omejeno proizvodnjo) → **Kombinat Mermer** (več obratov in večji obseg poslovanja) → **Kombinat Velebit** (reorganizirana proizvodnja s poudarjenimi obrati za les in kamen ter širšo prodajo, vključno s prodajo zunaj Jugoslavije). Izdelki se pri tem prodajajo tako na domačem trgu kot v tujini.

Zaslужek Mermerja deloma konča kot interni sklad varnostnega aparata, deloma pa v državnem proračunu, medtem ko taboriščniki za delo ne dobijo plačila.

Od improviziranega taborišča do „gospodarskega sistema“ (1949–1956)

V prvi fazi (1949–1950) je delo usmerjeno v postavljanje infrastrukture taborišča: raztovarjanje materiala, gradnjo barak, cistern in pristanišč. Delo je v tej fazi večinoma namenjeno gradnji taboriščne infrastrukture.

V drugi fazi (1950–1953) se s preselitvijo v Veliko žico delo reorganizira na „industrijski“ podlagi. Ustaliijo se tri glavne veje: obdelava lesa, obdelava kamna (kamnolom, teraco) ter kovinska in mala ladjedelniška delavnica. Hkrati se nadaljuje gradnja paviljonov, upravnih stavb, bolnišnice in skladišč – formalno kot „delo za Mermer“.

V tretji fazi (1953–1956) proizvodnja preide v serijsko fazo. Teraco ploščice se izdelujejo v velikih serijah in prodajajo po vsej Jugoslaviji. Vzporedno se razvija žaga, organizira pa se tudi sečnja na Velebitu in prevoz proti obali in Reki – delo preseže otok, a ostaja vezano na taboriščno podjetje in nadzor služb.

Tu so faze pojasnjene na primeru največjega, moškega taborišča. Žensko taborišče ima podobne faze, le da so se izdelki razlikovali.

Tri vrste dela taboriščnikov

Delo v sistemu Mermer/Velebit je mogoče opisati s tremi osnovnimi kategorijami.

1) Konstruktivno delo (gradnja taborišča). Gradnja paviljonov, upravnih stavb, bolnišnic, cistern in pristanišč (taboriščne infrastrukture).

2) Kazensko-„prevzgojno“ delo (disciplina in izčrpavanje). Nesmiselna opravila (dvigovanje kamenja iz morja in ponovno vračanje v morje), najtežja dela v kamnolomu, izkopavanje peska iz morja ter delo v burji in na izpostavljenih mestih (za „kaznovane“). Pogozdovanje Golega otoka tako, da taboriščnik s telesom varuje sadiko pred burjo ali ji med poletno vročino dela senco. Namen je predvsem disciplinski: nadzor in lomljenje z naporom, izpostavljenostjo in ponižanjem.

3) Profitno delo (delavnice in proizvodnja za trg). Delo na žagi in pri predelavi lesa, izdelava teraco ploščic in dekorativnih kamnitih predmetov, delo v kovinskopredelovalnem obratu in dela v manjši ladjedelnici. Poleg delavnic nekateri taboriščniki delajo v administraciji (knjigovodstvo). Delo v nekaterih delavnicah in administraciji velja za privilegirano, medtem ko večina ostaja na najtežjih delih v kamnolomu in na gradbiščih.

Ploščice z vtisnjenim napisom.

Ploščica z vtisnjenim napisom.

Ostanki ploščic na tleh.

Mermer/Velebit in „nevidni proračun“ UDBE

Celotna letna finančna poročila za obdobje 1949–1956 niso ohranjena. Del dokumentacije o poslovanju je bil pozneje uničen, zlasti po odstavitvi Aleksandra Rankovića leta 1966, kar otežuje natančne izračune.

V literaturi se navaja, da UDBA upravlja podjetje in ključne notranje službe ter da prihodki od prodaje lesa, teraca in drugih izdelkov deloma služijo kot zunajproračunski sklad za operacije in potrebe varnostnega aparata. Po letu 1966 se omenja intenzivnejše uničevanje finančnega gradiva, kar se razlaga kot poskus brisanja sledi o obsegu izkoriščanja.

Zaradi takega stanja virov danes lahko razmeroma jasno opišemo mehanizem, težko pa rekonstruiramo natančen obseg proizvodnje in ustvarjenega dobička.

Brionski plenum (1. julij 1966) in odsotnost odgovornosti

Brionski plenum (IV. plenum Centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije – CK ZKJ) je potekal 1. julija 1966 na Brionih. Šlo je za sejo najvišjih partijskih funkcionarjev, na kateri so se sprejemale odločitve z neposrednim učinkom na državni aparat. Takrat je bilo pod predsedstvom Josipa Broza Tita odprto vprašanje delovanja varnostnih služb in t. i. „afere prisluškovanja“, po kateri je bil Aleksandar Ranković odstavljen, moč Službe državne varnosti (SDV; prej UDBA – glej imena UDBE) pa formalno omejena.

V nekaterih navedbah in interpretacijah se omenja, da so se v tem okviru dotaknili tudi vprašanj finančne moči varnostnega aparata, vključno z zaslužkom, povezanim z Golim otokom, in skladi, nastalimi iz prisilnega dela, ob sumih o malverzacijah.

Hkrati se poudarja odsotnost ključnih posledic: proti Rankoviću ni bil uveden sodni postopek, taboriščni sistem ni bil sistematično raziskan, gospodarska razsežnost prisilnega dela pa je ostala zunaj političnega in sodnega fokusa. Dodaten problem je trditev, da se prav takrat okrepi uničevanje finančne dokumentacije, kar danes otežuje rekonstrukcijo finančnih tokov in obsega „taboriščne ekonomije“.

Zakaj je danes pomembno govoriti o zaslužku?

Rekonstrukcija podjetja „Mermer“ je pomembna, ker kaže dvojno funkcijo taborišča: politično represijo in načrtno gospodarsko izkoriščanje.

Razkriva tudi, kako je lahko varnostni aparat ustvarjal izredne sklade zunaj običajnega nadzora.

“

Ko govorimo o zaslužku, ne govorimo le o številkah, temveč o sistemu, v katerem se prisilno delo političnih zapornikov spreminja v korist institucij – brez plačila in brez reparacij.

ZAKAJ JE POMEMBNO GOVORITI O ZASLUŽKU

Zapuščen stroj v nekdanjem obratu.

POJMI

Aleksandar Ranković (1909–1983)

Jugoslovanski komunistični politik, dolgoletni vodja varnostnega aparata (UDBE), Titov tesni sodelavec in podpredsednik SFRJ od leta 1963 do 1966.

UDBA

Uprava državne varnosti (UDV; srbsko Uprava državne bezbednosti) – jugoslovanska tajna politična policija, zadolžena za nadzor in preganjanje dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima.

Afera prisluškovanja (1966)

Obtožba, da je varnostni aparat nezakonito prisluškoval Titu in državnemu vrhu; bila je ključni povod za odstavitev Aleksandra Rankovića na brionskem plenumu. Sumi v javnem postopku niso bili sodno v celoti dokazani.

Imena UDBE

OZNA je bila leta 1946 reorganizirana v UDB/UDBA (Uprava državne bezbednosti, v Sloveniji UDV – Uprava državne varnosti, v govoru „Udba“), po letu 1966 pa se ime spremeni v SDB/SDV (Služba državne bezbednosti / varnosti).

Smrtnost v taborišču za informbirojevce (1949–1956)

Po dokumentu iz Hrvaškega državnega arhiva je za obdobje taborišča za informbirojevce (1949–1956) zabeleženih **399 umrlih**. Smrtnost je najbolj zgoščena v zgodnjih letih sistema, zlasti **1950–1952**, z vrhuncem leta **1951**.

Ključne številke

399

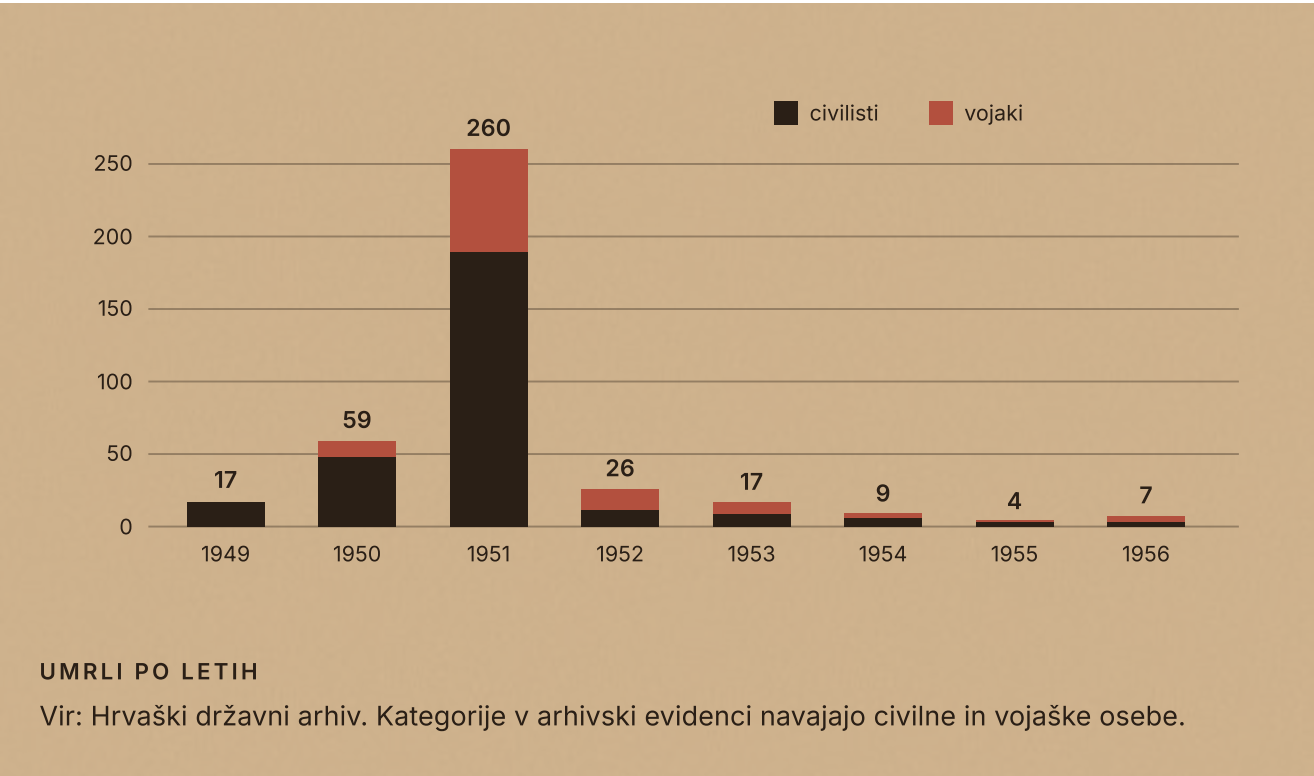
umrlih skupaj, 1949–1956

260

umrlih leta 1951 – več kot polovica vseh

Po letu **1953** sledi močan upad smrtnosti, v širšem kontekstu sprememb mednarodnih odnosov in Stalinove smrti (**5. 3. 1953**).

Umrli po letih (HDA)

LETO	SKUPAJ	CIVILISTI	VOJAKI
1949	17	17	—
1950	59	48	11
1951	260	189	71
1952	26	12	14
1953	17	9	8
1954	9	6	3
1955	4	3	1
1956	7	3	4
Skupaj	399	287	112

Zakaj so ljudje umirali (1949–1956)?

Arhivska tabela ne navaja vzrokov smrti, pričevanja in raziskave pa kažejo na kombinacijo več dejavnikov:

- izčrpanost in podhranjenost ob težkem delu (kamnolom Mermer, gradnja paviljonov, pristanišč in poti, delovišča)
- nalezljive in kronične bolezni (dihal in prebavil), ob prenaseljenosti, slabih higienskih razmerah in skromni zdravstveni oskrbi
- bolezni zaradi podnebnih skrajnosti (poletna vročina brez sence in vode; zimska burja in dež)
- nasilje in posledice pretepanja, pri čemer so bile smrti upravno lahko vodene kot „bolezen“
- nesreče pri delu (kamnolomi, delo na nezavarovanih višinah), pogosto evidentirane kot „nesreča pri delu“
- samomori in primeri, označeni kot „poskus pobega“; v praksi so družinam pogosto sporočili splošen vzrok („bolezen“)

Kaj so storili s trupli?

Za obdobje 1949–1956 je mogoče v praksi razlikovati tri vzorce ravnanja.

Pokopi na otoku. V zgodnji fazi so del umrlih pokopali na taboriščnem pokopališču na Golem otoku. Grobove so kopali zaporniki pod stražo, oznake pa so bilečasne ali anonimne. Po pričevanjih so bila nekatera grobna polja pozneje poravnana in zasuta.

Premestitve na pokopališča na kopnem. Večji del trupel so premestili na pokopališča na kopnem (Zagreb, Reka in drugi kraji). V delu primerov so posmrtni ostanki zaradi upravnih okoliščin (npr. neplačane grobnine) končali v skupnih grobnicah, ob omejenem ali neenotnem obveščanju družin.

Neugotovljeni grobovi. Zaradi tajnosti, neenotnih vpisov in poznejših reorganizacij za del umrlih ni mogoče zanesljivo ugotoviti, kje so pokopani.

Spominsko obeležje z venci na Golem otoku.

POJMI

Josif Visarionovič Stalin

Sovjetski komunistični voditelj in diktator, ki je Sovjetski zvezi vladal od leta 1924 (po Leninovi smrti) do svoje smrti leta 1953.

Dve ravni oblasti: UDBA in taboriščna samouprava

Od ustanovitve taborišča leta 1949 je sistem deloval kot dvojna piramida oblasti. Ob vidni, „klasični“ upravi je obstajala tudi nevidna raven, ki je sprejemala ključne odločitve. Pravila je postavljala UDBA, taborišče pa jih je izvajalo „od znotraj“, s prisilo in hierarhijo med zaporniki.

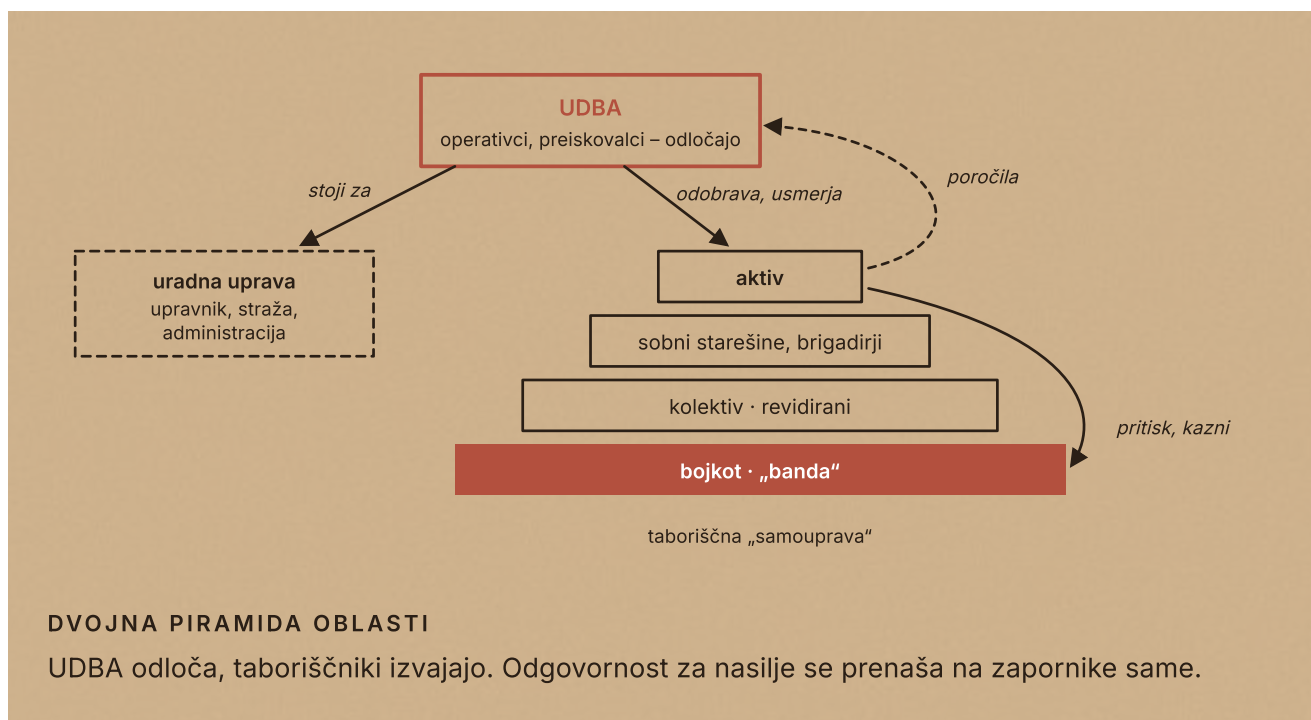
Ta notranji sistem je bil izvirna „iznajdba“ UDBE v metodah taboriščne uprave. Samoupravna prevzgoja je pomenila, da kaznjenec svojo „prevzgojenost“ dokazuje s sodelovanjem pri prevzgoji drugih, s pritiski, nasiljem, izsiljevanjem, ustrahovanjem in ponižanjem.

“

Zgodovinarji psihiatrije so ga opisali kot „edinstveno kulturo nasilja“, kakršne ni srečati v drugih taboriščih in represivnih sistemih.

SAMOUPRAVNA PREVZGOJA

Tak sistem je hitro razkrojil solidarnost med kaznjenci in povzročil neskončen krog nasilja, tako v moškem kot v ženskem taborišču.

Nevidna, odločilna oblast: UDBA

Za formalno upravo stoji UDBA, prek operativcev, zadolženih za zasliševanja, razvrščanje, „prevzgojo“ in nadzor. V praksi UDBA odloča, kdo je „revidirani“ in kdo ostaja „banda“; kdo vstopi v aktiv, kdo preide v kolektiv in kdo pade v bojkot.

UDBA usmerja tudi režim kaznovanja: kdo gre na težje delo, v izolacijo ali na pretepanje in pod kakšnimi pogoji. Brez njenega odobrenja je izhod iz sistema v praksi težko predstavljen.

Taboriščna samouprava: upravljanje pod prisilo

V barakah in na deloviščih je bila vzpostavljena taboriščna samouprava: mreža funkcij, ki jih opravljajo taboriščniki sami (sobni starešine, brigadirji, člani aktiva idr.). Formalno je to videti kot „samoupravljanje“, a brez dejanske avtonomije.

Ključna je logika izsiljevanja: taboriščnik lahko dobi boljši položaj le, če izvaja sistem nad drugimi. Kdor se „ne vklopi“, je lahko odstavljen in vrnjen v bojkot.

V taborišču sta tudi policija in JNA, ki varuje otok, a v vsakdanjem življenju taboriščnikov sodelujeta v manjši meri.

Pojmi hierarhije: stopnje prisile in privolitve

Notranji red se gradi okoli „političnega stališča“. Ti pojmi niso nevtralne oznake, temveč praktični koraki, s katerimi se upravlja življenje v taborišču.

„**Banda**“ in **bojkot** označujeta dno hierarhije: tiste, ki niso „revidirali“. Nad bojkotiranimi se izvaja popoln teror: ne sme se jih nagovarjati, jim pomagati ali sedeti z njimi. Dobijo najtežja dela in obvezno trpijo trpinčenje. Bojkot je hkrati kazen in sredstvo prisile: izhod je vezan na sprejetje „stališča“.

Kolektiv je faza po bojkotu in javnem priznanju „krivde“. V kolektivu je nasilje pogosto manj odkrito, nadzor pa traja. Dela so lažja in razmere stabilnejše, mogoče so omejene ugodnosti (paketi, dopisovanje), pričakuje pa se sodelovanje pri ohranjanju reda.

Revidirani so tisti, za katere je bilo po zasliševanjih, zapisnikih in javnih nastopih ugotovljeno, da so sprejeli uradno politiko KPJ in se odrekli IB. Praviloma dobijo boljšo nastanitev in lažja dela, lahko napredujejo in imajo večje možnosti za vstop v kolektiv in izpustitev na prostost.

Aktiv je politično jedro taborišča: revidirani, ki prevzamejo „politično delo“ in postanejo ključni člen samouprave. Aktiv vodi politične sestanke, usmerja kritike in napade na „nezanesljive“, predlaga, kdo izstopi iz bojkota in kdo se vrne „na dno“, ter piše in posreduje poročila UDBI. To je podaljšana roka UDBE z dejanskim vplivom na usode drugih.

Kaj v taborišču pomeni „uprava“

Na Golem otoku beseda „uprava“ v praksi zajema dve ravni.

Prva je **uprava taboriščnikov** – samouprava v barakah in brigadah: sobni starešina (red in „politično ozračje“), brigadir in vodje del (norma in disciplina),

člani aktiva (politični nadzor in poročanje) ter zadolženi za prehrano in razdeljevanje del. Kandidature odobrava UDBA, odgovornost za nasilje (špalirji, ponižanja, izsiljevanje „stališča“) pa se pogosto prenaša na taboriščnike.

Druga je **uprava UDBE in uradnega aparata**: operativci UDBE skupaj z upravnikom, stražo in administracijo odločajo o internaciji in trajanju bivanja, razvrščanju (kdo je „trd“, kdo „na poti k revidiranju“, kdo lahko v aktiv), režimu (bojkot, paketi, dopisovanje, premestitve) in izpustitvi.

Preiskovalec / preiskovalka

Preiskovalec je politični preiskovalec UDBE. S pogovori, zapisniki in „dopolnitvami“ povezuje taborišče z državnim varnostnim aparatom: usmerja razvrščanje (revidirani / bojkot / aktiv), opredeljuje „krivdo“ in spremlja „napredek“. Skoraj vsak taboriščnik med bivanjem opravi vsaj en pogovor s preiskovalcem, ton in pritisk preiskovalca pa se lahko spreminjata glede na širše politične okoliščine.

POJMI

UDBA	Uprava državne varnosti (UDV; srbsko Uprava državne bezbednosti) – jugoslovanska tajna politična policija, zadolžena za nadzor in preganjanje dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima.
JNA	Jugoslovanska ljudska armada – uradno ime vojske Jugoslavije.
Bojkot	Dno taboriščne hierarhije in hkrati kazen: bojkotirani so nosili oznake, z njimi se ni smelo govoriti, smeli pa so jih nekaznovano pretepati.
KPJ	Komunistična partija Jugoslavije.
Ibeovska krivda	Dejanska ali domnevna pripadnost informbirojevski struji oziroma podpora resoluciji Informbiroja ali nasprotovanje Titovemu režimu, zaradi česar je bila oseba označena kot ibeovec.

Aktiv

Politično jedro taboriščne samouprave: revidirani taboriščniki, ki vodijo sestanke, usmerjajo napade na „nezanesljive“ in poročajo UDBI.

Preiskovalec

Politični preiskovalec UDBE v taborišču. S pogovori in zapisniki je določal „krivdo“ in spremljal „napredek“ taboriščnikov.

Vrnitev „bivših ljudi“

Za večino povratnikov z Golega otoka in Svetega Grgurja svoboda ni pomenila resnične vrnitve v normalnost. V družbi petdesetih in šestdesetih let so ostajali politično zaznamovani kot „bivši ljudje“: sumljivi, izolirani in zlahka odstranljivi. V mnogih okoljih so jih pričakali molk, strah in izogibanje, stigma pa je pogosto zajela tudi vso družino.

Pogoji za izpustitev: „revidiranje“ in dopolnitev zapisnika

Izpustitev se je redko doživljala kot preprosto „prestajanje kazni“. V praksi je pogosto vključevala:

- sprejetje obtožb UDBE in „dopolnitev zapisnika“ (navedbo vseh potencialnih državnih sovražnikov na prostosti in vseh lastnih sovražnih dejanj)
- izhod iz položaja bojkotiranega kaznjenca (najnižjega hierarhičnega statusa taboriščnika) z revidiranjem stališča (taboriščnik si prizadeva dokazati lojalnost UDBI)
- vstop v taboriščni aktiv (združenje taboriščnikov, ki si prizadevajo dokazati lojalnost UDBI) kot znak „rehabilitacije“
- privolitev v popolno sodelovanje z UDBO in v nadaljnji nadzor UDBE na prostosti

Nadzor po vrnitvi: pogovori, naloge in samocenzura

Po vrnitvi je del nekdanjih taboriščnikov dobil „naloge“ ali pričakovanja: da se javljajo lokalni UDBI, spremljajo razpoloženje v okolici in posredujejo informacije o drugih povratnikih. Tudi ko ni bilo formalne „naloge“, so občasni pozivi na „pogovore“ ohranjali občutek stalnega preverjanja.

“

Taborišče se ni končalo z odhodom z otoka.

KOT SO OPISOVALI MNOGI POVRATNIKI

Mnogi so opisovali, da se taborišče ni končalo z odhodom z otoka, teror se je preselil v vsakdan s pozivi, zasliševanji in občutkom, da lahko vsaka beseda postane dokaz proti njim. V takem ozračju se je širila previdnost: ljudje so se izogibali javnim stikom, bali so se, da bi jih povezali z „informbirojevcem“, povratniki pa so pogosto živeli pod pritiskom tišine in samoizolacije.

Zaposlovanje in šolanje: nadzor pod površjem

Zaposlitev je bila pogosto „preizkus rehabilitacije“. Čeprav so bili mnogi internirani z upravnim ukrepom (brez klasične sodne sodbe), je stigma v praksi delovala kot neformalna prepoved zaposlitve. Podjetja niso zaposlovala ljudi s sumljivimi življenjepisi.

Tipični vzorci:

- nemožnost vrnitve na prejšnja kvalificirana delovna mesta
- razporejanje na nižja, pogosto fizična dela
- prekinjeni študiji in oteženo nadaljevanje šolanja, čeprav je delu taboriščnikov vendarle uspelo dokončati izobraževanje

Družina kot podaljšek kazni

Pritisk ni prizadel le taboriščnika. Med internacijo so bile družine lahko izpostavljene ponižanju in izsiljevanju: pričakovanju, da se partner oziroma partnerka loči in se javno odreče taboriščniku, izgubi pravice do socialne pomoči, diskriminaciji otrok in širjenju strahu med sorodniki. V nekaterih primerih družine niso imele zanesljive informacije, kje je zapornik in ali je živ.

Po vrnitvi družina pogosto vstopi v obdobje „normalnosti“, ki je le navidezna. Mnogi taboriščniki o taborišču niso govorili niti najbližjim – iz strahu, sramu ali želje, da bi družino zaščitili.

Otipljive posledice: kaj se je videlo na telesu in v vedenju

Bližnji so lahko opazili:

- nenadno izgubo telesne teže in izčrpanost
- trajne poškodbe okončin in težave pri gibanju
- izgubo zob in vidne posledice slabe higiene in nasilja
- brazgotine (od dela, poškodb in kaznovanja)
- motnje spanja (kričanje v spanju, nočne more)
- vdajanje alkoholu
- depresivne faze, nenadne spremembe razpoloženja in fobije (npr. strah pred ljudmi in temo)

Politični molk in „apolitičnost“ kot strategija preživetja

Poročila varnostnega aparata (UDBE) so beležila pasivnost povratnikov: izogibanje družbenim organizacijam, previdnost pri stikih in opozarjanje drugih, naj molčijo. Za mnoge je izkušnja taborišča pomenila dokončen prelom s politiko.

V občutljivih trenutkih (npr. ob obiskih pomembnih državnikov ali diplomatskih delegacij) so bili nekdanji taboriščniki v praksi lahko dodatno omejeni: pozivi na pogovore, prepovedi gibanja ali druge oblike „preventivnega“ nadzora.

Od devetdesetih let: pozno priznanje in neenake pravice

Spremembe v začetku devetdesetih let so odprle prostor za javno govorjenje o represiji in ustanavljanje društev. Vendar priznanje in odškodnina nista bila samoumevna. Status političnega zapornika se je pogosto uveljavljal s posamičnimi postopki: prijavami, dokazovanjem in soočanjem s pomanjkljivimi arhivi.

Pogoste težave:

- nepopolna dokumentacija in počasni postopki
- neenotna praksa priznavanja in odškodnin
- stroški in izčrpujoči sodni procesi za tiste, ki so zahtevali formalno rehabilitacijo

POJMI

UDBA	Uprava državne varnosti (UDV; srbsko Uprava državne bezbednosti) – jugoslovanska tajna politična policija, zadolžena za nadzor in preganjanje dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima.
Revidiranje stališča	Javno „kesanje“ za stališča, ki jih je UDBA razglasila za protidržavna, in privolitev v sodelovanje z UDBO. Bilo je pogoj za napredovanje v taboriščni hierarhiji.
Aktiv	Politično jedro taboriščne samouprave: revidirani taboriščniki, ki vodijo sestanke, usmerjajo napade na „nezanesljive“ in poročajo UDBI.

Konec taborišča za informbirojevce in poznejša raba prostora (1955–1992)

Taborišče za informbirojevce na Golem otoku in Svetem Grgurju preneha delovati sredi petdesetih let. Ukinjanje poteka v kontekstu postopne normalizacije odnosov med Jugoslavijo in ZSSR po **Beograjski deklaraciji (2. junija 1955)** in razpustitvi Informbiroja (1956).

Sistem upravne internacije „ibeovcev“ se postopoma ukine, isti prostor pa se v uradnih evidencah prikazuje kot **preoblikovanje v kazensko-poboljševalni zavod**, ki deluje do konca leta 1988.

Beograjska deklaracija je dokument (skupna politična izjava), s katerim sta Jugoslavija in ZSSR leta 1955 zaznamovali obnovo in normalizacijo odnosov. To je bil znak umirjanja izrednega „konfliktnega“ ozračja, ki je spremljalo informbirojevsko obdobje, zato se zapiranje te faze represije pospeši.

2. 6. 1955	Beograjska deklaracija – začetek normalizacije odnosov
1956	Razpustitev taborišča na Golem otoku; konec informbirojskega taboriščnega režima
1956–1988	Goli otok deluje kot kazensko-poboljševalni dom
20. 7. 1987	Odločitev o ukinitvi kazensko-poboljševalnega doma na Golem otoku
31. 12. 1988	Uradni dan zaprtja kazensko-poboljševalnega doma

KLJUČNI DATUMI

Kratka časovnica od leta 1955 do 1988.

Konec informbirojskega obdobja (1955–1956)

V končni fazi se sprememba v uradnih evidencah prikazuje kot „preoblikovanje”: sistem internacije oseb, povezanih z Informbirojem, se spremeni v kazensko-poboljševalni dom. S tem preneha model, v katerem so bili ljudje od leta 1949 v velikem številu napoteni **po upravni poti**, brez sodne sodbe in brez običajnih procesnih jamstev.

Do novembra 1956 UDBA izpusti večino preostalih zapornikov. Manjši del je premeščen v druge ustanove ali ostane do izteka kazni. Od konca leta 1956 se prostor uporablja kot kaznilnica v okviru „rednega” zaporniškega sistema.

Kazensko-poboljševalni dom Rab – Goli otok (1956–1988)

Po letu 1956 sta Goli otok in Sveti Grgur vključena v sistem Kazensko-poboljševalnega doma Rab, od leta 1967 pa ustanova preide v republiško pristojnost SR Hrvaške. S tem se prostor nekdanjega taborišča formalno vključi v redni sistem izvrševanja kazni.

Kaznilnica je sprejemala različne skupine obsojencev: politične zapornike novega obdobja, osebe, obsojene za splošni kriminal, in od šestdesetih let mlajše polnoletne osebe. Uvedeni so bili različni režimi nadzora, in čeprav je bil uradni poudarek na delu, izobraževanju in usposabljanju, del pričevarj kaže na nadaljevanje ponižanja in nasilja.

Stavbe iz obdobja kaznilnice.

Vloga Svetega Grgurja

Sveti Grgur je deloval kot ločen del istega sistema, pretežno za ženske, medtem ko so bili moški večinoma nameščeni na Golem otoku.

Ukinitev ustanove (1987–1988)

Kazensko-poboljševalni dom je bil ukinjen z odločitvijo republiških organov, zaprt pa 31. decembra 1988. Takrat preneha delovati tudi gospodarska enota „Velebit“. Kot razlogi so bili navedeni družbenopolitični, gospodarski in penološki razlogi.

“

S tem se konča skoraj štirideset let odvzemanja
prostosti na Golem otoku in Svetem Grgurju.

31. DECEMBRA 1988

Po zaprtju (1988–1992)

Po ukinitvi kaznilnice upravljanje Golega otoka preide na Občino Rab, ki pravico uporabe prenese na lokalna podjetja za turistično in gospodarsko rabo. V začetku devetdesetih let prenehata nadzor in vzdrževanje, od leta 1992 pa kompleks ostane brez čuvajske službe. Sledijo uničevanje, odnašanje opreme in pospešeno propadanje stavb.

Sveti Grgur po letu 1988

Sveti Grgur ostaja nenaseljen, z vidnimi ostanki taboriščnih in kaznilniških stavb. Danes velja tako za kraj nekdanje represije kot za izletniško destinacijo, vendar brez sistematično urejene interpretacije, ki bi ustrezala teži kraja.

OSTANKI KAZNILNICE

Napis „Stadion Mladost“ iz obdobja kaznilnice.

Zapuščen hodnik.

Ostanki pohištva.

Porušena streha.

POJMI

UDBA

Uprava državne varnosti (UDV; srbsko Uprava državne bezbednosti) – jugoslovanska tajna politična policija, zadolžena za nadzor in preganjanje dejanskih ali domnevnih nasprotnikov režima.

SR Hrvaška

Socialistična republika Hrvaška – ena od šestih republik SFR Jugoslavije.

Goli otok danes

Goli otok je danes sezonsko obiskovan prostor brez stalne muzejske ali spominske ustanove in brez enotnega upravljanja celote nekdanjega taborišča in kaznilnice.

Obisk najpogosteje poteka v obliki kratkih izletniških ogledov, z drobcami razlag in malo konteksta o tem, *kaj je* otok bil – in *zakaj je* tak, kakršen je.

Kaj obiskovalec najde?

Obiskovalec se giblje med ruševinami paviljonov in delavnic, zaraščenimi potmi in improviziranimi turističnimi točkami.

Obstaja nekaj plošč in oznak, ni pa celovite postavitve, ki bi povezala nastanek taborišča, režim prisilnega dela, pričevanja preživelih in današnje stanje kraja.

Zakaj je Goli otok zapuščen?

Zapuščenost je posledica treh povezanih procesov:

- **fizično propadanje po ukinitvi kaznilnice** – s prenehanjem stalnega nadzora in vzdrževanja se Goli otok zaradi nevzdrževanja hitro spreminja (rušenje, uničevanje, pogoste burje)

- **nerešen model upravljanja in odgovornosti** – brez jasnega upravljavca in načrta prostor v praksi ostaja „ničiji“ (lastnica je Republika Hrvatska, ni pa jasno dogovorjeno, v kateri lokalni enoti je Goli otok)
- **prevlada turistične logike nad spominsko** – turizem se razvija hitreje od sistematične interpretacije kraja trpljenja, zato veliko število obiskovalcev ob odsotnosti sistematične zaščite kraja ogroža Goli otok

MED TURIZMOM IN PROPADANJEM

Zapuščen turistični vlakec „Goli otok Excursion“.

Komercialno fotografiranje med stavbami nekdanjega taborišča.

Porušena notranjost stavbe.

Zapuščena stavba in ukrivljena ograja.

Preventivna zaščita (2016–2019) in kaj se je zgodilo pozneje

Preventivna zaščita je začasni režim, s katerim se kulturna dediščina varuje, dokler se ne pripravi strokovna podlaga in ne odloči o trajni zaščiti.

“

Za Goli otok, brez Svetega Grgurja, je bila preventivna
zaščita sprejeta leta 2016 in je potekla maja 2019, ne
da bi bila sprejeta celovita odločba o trajni zaščiti.

STANJE ZAŠČITE

Zakaj se tema ne rešuje sistematično

V praksi se ponavljajo iste ovire:

- **finance in organizacija** (predragi postopki konservacije, infrastrukture, varnosti in strokovnih ekip); upravna lokalna enota ni dogovorjena, Rab in Lopar pa vodita sodni spor o Golem otoku
- **spopad komercialnih in spominskih interesov** (strožji režim spominskega območja nujno spremeni del „izletniškega“ modela, s katerim služi lokalno prebivalstvo)
- **politična in simbolna občutljivost** (odpira vprašanja odgovornosti represivnega aparata in odnosa do jugoslovanske preteklosti)

Zakaj je ohranitev v interesu Hrvaške, regije in EU

Hrvaška: gre za enega ključnih krajev politične represije 20. stoletja na hrvaškem ozemlju; ureditev bi omogočila resno soočenje s preteklostjo, izobraževalne programe in raziskovalni okvir.

Regija (nekdanja Jugoslavija): zaporniki so prihajali iz vseh republik; skupni pristop zmanjšuje razdrobljenost spomina in revizionizem.

Evropska unija: Goli otok spada v evropsko zgodovino hladne vojne in represije; kraj ima potencial, da postane regionalno središče učenja o zlorabi varnostnih aparatov in človekovih pravicah.

Več o tem, zakaj je potrebno spominsko območje, preberite na strani [Spominsko območje](#).

GOLI OTOK DANES

Taboriščni kompleks ob zalivu.

Kamnita obala otoka.

Bunker na obali.

Podrt steber na obali.

Zbledela stenska poslikava.

Goli otok v evropski „pokrajini taborišč“

Evropa je že pred letom 1949 poznala različne taboriščne sisteme: nacistična in fašistična taborišča, italijanske internacije civilistov, sovjetski gulag ter poveljna taborišča in internacije. Goli otok vstopi v to pokrajino pozneje, a s posebno vlogo: nastane po vojni, v obdobju stabilne državne oblasti, kot notranje taborišče socialistične države, usmerjeno proti lastnim državljanom, obtoženim politične neprimernosti.

Kaj je skupno večini taborišč 20. stoletja

Ne glede na ideologijo imajo taboriščni sistemi pogosto podobne značilnosti: izolacijo od zunanjega sveta, prisilno delo, pomanjkanje hrane in vode, strogo notranjo hierarhijo ter privilegirane vloge posameznih zapornikov pri ohranjanju reda in discipline.

V čem je Goli otok poseben

Goli otok se razlikuje predvsem po tem, da je bil poveljno taborišče za lastne državljane, označene kot politično sumljive. Ni nastal v razmerah okupacije ali odprte vojne, temveč kot sredstvo notranjega političnega nadzora.

Posebnost Golega otoka je bila tudi v načinu upravljanja. Sistem je razvijal „samoupravne“ metode nadzora, v katerih so posamezni taboriščniki dobili privilegiran položaj in sodelovali pri pritisku na druge. V tem okviru so se oblikovali tudi posebni taboriščni pojmi, kot so „banda“, „bojkot“ in „revidiranje stališča“, ki so bili del specifičnega jezika in prakse taborišča.

“

Najizrazitejša posebnost je bila logika nasilja „žrtev nad žrtvijo“.

V ČEM JE GOLI OTOK POSEBEN

Od zapornikov se ni zahtevala le poslušnost, temveč tudi dejavno sodelovanje pri ponižanju in kaznovanju drugih kot dokaz lastne lojalnosti. S tem nasilje ni bilo le sredstvo nadzora, temveč tudi merilo politične primernosti.

Kako je ta sistem deloval

Sistem je temeljil na hierarhiji preživetja. „Revidirani“ so lahko dobili boljši položaj in določeno moč, „nerevidirani“ pa so padali v izolacijo, bojkot in najtežje oblike dela in kaznovanja. Sodelovanje pri pritisku na druge je prinašalo lažji položaj, zavrnitev pa je vodila v nove kazni. Tako je nasilje postopoma postajalo notranja norma taboriščne skupnosti. Mehanizem je podrobno opisan v poglavju Prevzgoja na Golem otoku.

Goli otok v primerjavi z drugimi taborišči

Tako kot druga taborišča 20. stoletja je imel Goli otok osnovne značilnosti represivnih sistemov: izolacijo, prisilno delo, pomanjkanje in hierarhijo. Razlikoval pa se je po tem, da je deloval po vojni, proti lastnim državljanom, in da je razvil posebej močan model notranje prisile, v katerem so bili zaporniki sami spremenjeni v instrumente nadzora in nasilja.

Otoki severnega Jadrana iz zraka.

POJMI

Bojkot

Dno taboriščne hierarhije in hkrati kazen: bojkotirani so nosili oznake, z njimi se ni smelo govoriti, smeli pa so jih nekaznovano pretepati.

Revidiranje stališča

Javno „kesanje“ za stališča, ki jih je UDBA razglasila za protidržavna, in privolitev v sodelovanje z UDBO. Bilo je pogoj za napredovanje v taboriščni hierarhiji.